

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Zahraniční politika Uzbekistánu po rozpadu
Sovětského svazu**

Bc. Markéta Pěčková

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Zahraniční politika Uzbekistánu po rozpadu

Sovětského svazu

Bc. Markéta Pěčková

Vedoucí práce:

PhDr. Magda Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Magdě Leichtové, Ph.D. za její cenné připomínky, trpělivost a morální podporu, které mi poskytla při vedení této práce.

OBSAH

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

1 ÚVOD	7
2 SOCIÁLNÍ KONSTRUKTIVISMUS V ANALÝZE ZAHRANIČNÍ POLITIKY	12
2.1 Koncept identit	13
2.2 Koncept norem	16
2.3 Národní zájem a jeho konstrukce	19
2.4 Teorie rolí	21
2.4.1 Význam teorie rolí v analýze zahraniční politiky	28
3 VÝVOJ IDENTITY VE STŘEDNÍ ASII	30
4 ZAHRANIČNÍ POLITIKA UZBEKISTÁNU	36
4.1 Politický vývoj Uzbekistánu po rozpadu SSSR	36
4.2 Zahraniční politika Uzbekistánu v kontextu teorie rolí	42
4.2.1 První období – Uzbekistán v letech 1991–1999	43
4.2.2 Druhé období – Uzbekistán v letech 2000–2005	54
4.2.3 Třetí období – Uzbekistán v letech 2006–2015	58
4.3 Role a identita zahraniční politiky Uzbekistánu	69
5 ZÁVĚR	72
6 SEZNAM ZDROJŮ	75
7 RESUMÉ	87

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CAREC	Central Asia Regional Economic Cooperation, Středoasijská ekonomická spolupráce
CAU	Středoasijská Unie
CU	Customs Union, Celní unie
ECO	Economic Cooperation Organization, Organizace ekonomické spolupráce
EURASEC	EurAsian Economic Community, Euroasijské hospodářské společenství
G(U)UAM	Gruzie, (Uzbekistán), Ukrajina, Arménie, Moldavsko
IMU	Islamic Movement of Uzbekistan, Islámské hnutí Uzbekistánu
IUSP	India – Uzbekistan Strategic Partnership, Indicko-uzbecké Strategické partnerství
NATO	North Atlantic Treaty Organization, Severoatlantická organizace
OBSE	Organization for Security and Co-operation in Europe, Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OSKB	Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti
OSN	Organizace spojených národů
RUSP	Russia – Uzbekistan Strategic Partnership, Rusko-uzbecké Strategické partnerství
SNS	Společenství nezávislých států
SPECA	United Nation Special Programme for the Economies of Central Asia
SSSR	Svaz spojených socialistických republik, Sovětský svaz
ŠOS	Šanghajská organizace pro spolupráci
USA	United States of America, Spojené státy americké
USUSP	United States – Uzbekistan Strategic Partnership, Americko-uzbecké Strategické partnerství

1 ÚVOD

Uzbekistán¹, stejně jako s ním sousedící státy ve Střední Asii², má sice bohatou historii, která se váže k historii Hedvábné stezky, jeho de facto státnost je ale velice mladá. Uzbekistán, respektive jeho hranice, tak jak je v současné době známe, zkonstruoval na začátku 20. století Josif Stalin. Hranice nerespektovaly, a tedy dodnes nerespektují, etnické rozložení obyvatelstva, což v době existence Sovětského svazu nepůsobilo takové problémy, jako po jeho rozpadu, kdy každý stát disponuje mnohdy početnou národnostní menšinou, příslušnou ke státu sousednímu.

Po vyhlášení nezávislosti v roce 1991 se stal Uzbekistán poprvé v novodobé historii suverénní politickou jednotkou a musel čelit, stejně jako jeho středoasijské sousedé, novým výzvám a problémům, často souvisejícím ještě se stalinskou politikou, jako jsou hraniční a etnické spory. Od doby, kdy Ruská federace přestala tento region (a tedy i Uzbekistán) ovládat, se na její exkluzivní pozici snaží etablovat jiné mocnosti, zejména Spojené státy americké, Čínská lidová republika, Indie, Írán nebo Turecko. Jejich pohnutky k tomuto jsou různé, ať už to je kulturní blízkost, obchodní styky, bezpečnost nebo atraktivita Uzbekistánu v souvislosti s vývozem bavlny a zejména potom díky nalezištěm energetických surovin, jako je zemní plyn nebo uran.

¹ Oficiální název Uzbekistánu je Republika Uzbekistán (*Republic of Uzbekistan*, v *uzbečtině*), pro zjednodušení ale v textu používám pouze zkrácenou verzi.

² Pojmem Střední Asie v této práci myslím čtveřici postsovětských států – Kyrgyzstán, Uzbekistán, Tádžikistán a Turkmenistán. Toto pojetí Střední Asie vychází z definice Velké sovětské encyklopedie (Velké sovětská encyklopedie, nedatováno). V práci ale většinou k těmto čtyřem státům řadím i Kazachstán, který sice kvůli svému rozsáhlému území nekopíruje kulturní sounáležitost s regionem, nicméně řadí se, stejně jako výše zmiňované státy k pěti postsovětským republikám v regionu, díky čemuž s nimi vlastně sdílí část historie. Tohoto vymezení se zde držím z toho důvodu, že je nejjednodušší a jako jediné zahrnuje pouze státy. Jiná vymezení Střední Asie jsou i z hlediska toho, jak chápeme sounáležitost k určitému regionu správnější, neboť region definují z hlediska kulturní sounáležitosti. Tato vymezení bývají zpravidla širší, region Střední Asie podle nich hraničí až k Mongolsku na severu, v západních provinciích Číny na východě a na jihu sahá region až do Íránu a Afghánistánu, někdy i do Indie (Miroshnikov, 1993: 477–480).

Nutno říci, že v českém prostředí není toto téma vůbec frekventované. Oblast Střední Asie, potažmo sám Uzbekistán, je jak médií, tak akademiky obecně hodně opomíjený. Myslím ale, že vývoj této oblasti by nám neměl být lhostejný hned z několika důvodů. Jedním může být ten, že se nachází v bezprostřední blízkosti států, jako je Írán, Afghánistán nebo Pákistán, může tedy být a také je místem pro expanzi a šíření organizovaného zločinu a islámského extremismu. Právě islámský extremismus byl důvodem, proč tato oblast začala být světu více na očích. Po roce 11. září 2001 zaznamenáváme větší zájem o tuto oblast a to jak ve světových médiích, tak v zahraničních politikách mocností, zejména potom Spojených států amerických.

Další důvod zájmu o tento region Střední Asie je produkce důležitých surovin (v případě Uzbekistánu je to zejména výše zmíněný zemní plyn, uran a bavlna), z toho důvodu je důležité sledovat, jakou cestou se oblast vydává a k jakým mocnostem se přiklání. V neposlední řadě je tento vývoj velice zajímavé sledovat i z hlediska teorie mezinárodních vztahů, kdy role, které jsou tvořené a přijímané politickou elitou, potažmo prezidentem Islamem Karimovem, ovlivňují uzbeckou zahraniční politiku, spíše než uzbecká identita.

K pochopení vývoje a směřování této země postupují právě skrze zmíněnou uzbeckou identitu. Je nutné si uvědomit, že od vyhlášení nezávislosti v roce 1991 stojí v čele uzbeckého prezidentského úřadu Islam Karimov, což už samo o sobě, dovoluji si tvrdit, vypovídá o úrovni demokracie v této zemi. Identitu Uzbekistánu je tedy nutné vnímat v kontextu jeho vládnoucí politické elity, neboť v zemi neprobíhají demokratické volby a jiné občanské procesy, které by mohly uzbeckou identitu tvořit zdola. Zahraniční politika Uzbekistánu, jak je známo, vyznačuje jistými diskontinuitami a nesourodostí.

Cílem práce je těmto diskontinuitám porozumět a najít v uzbecké zahraniční politice souvislosti, díky kterým ji bude možno alespoň částečně pochopit. Nástrojem k dosažení tohoto cíle je sociální konstruktivismus a teorie rolí, kterou aplikuji na zahraniční politiku Uzbekistánu v analyzovaném období. Jak už bylo naznačeno v předchozím odstavci, budu v práci ověřovat hypotézu, která tvrdí, že uzbeckou zahraniční politiku ovlivňují role, do kterých Uzbekistán stylizuje politická elita. Druhá hypotéza, kterou se budu v práci snažit ověřit, nebo vyvrátit se zaměřuje na uzbeckou identitu. Předpokládám, že uzbecká identita je v zahraniční politice Uzbekistánu marginální, což determinuje povaha nedemokratického režimu, která je překážkou pro etablování identity v zahraniční politice.

Z hlediska struktury je práce rozdělena na tři hlavní kapitoly. První kapitola představuje teorii sociálního konstruktivismu a skrze něj objasňuje pojmy jako identita, identita národa, národní zájmy a jejich tvorbu. V neposlední řadě se zabývá teorií rolí a jejím přínosem pro analýzu zahraniční politiky. Poslední zmíněná teorie rolí slouží spíše jako nástroj pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky Uzbekistánu, o kterou se tato práce pokouší. Teorie rolí se jeví jako nejužitečnější pro pochopení uzbecké zahraniční politiky, která, jak je podrobněji rozebráno v práci, se vyznačovala mnohými diskontinuitami a zdánlivě neslučitelnými zájmy. Teorie rolí má zde za úkol dešifrovat jednotlivé role, do kterých se Uzbekistán od začátku 90. let do současnosti stylizoval a nalézt.

Druhá kapitola se zabývá regionem Střední Asie, konkrétně představuje společné vývojové rysy oblasti a nově vzniklých republik v tomto prostoru. V této kapitole se zároveň zaměřuji na problematiku identity národů a společnou regionální identitu vůbec.

Na začátku třetí kapitoly stručně představuji politický vývoj v Uzbekistánu od rozpadu SSSR do současnosti. Cílem této části je zejména představit vývoj z hlediska tvorby politických institucí a budování státu. Celé období existence samostatné Republiky Uzbekistán a tedy i vládu Islama Karimova rozdělují do třech fází, které jsou charakteristické různým chováním státu v mezinárodní politice a tedy i různými rolami, které hraje. V těchto třech obdobích potom porovnávám rétoriku Karimova a obecně vytyčené zájmy ve strategických dokumentech se skutečnými projevy a chováním Uzbekistánu v zahraniční politice.

Tyto projevy zkoumám zejména v oblasti uzavírání strategických smluv a partnerství s ostatními státy v mezinárodním systému. Chování Uzbekistánu a zmíněné rozdíly mezi rétorikou a skutečným chováním jsou také dobře pozorovatelné v integračních procesech, kterých se Uzbekistán (ne)účastní.

Cílem práce tedy není podrobně mapovat vývoj Uzbekistánu od rozpadu Sovětského svazu do současnosti ve všech odvětvích jeho činností. Zabývám se jen jednotlivými změnami v zahraniční politice, skrze které se snažím rozklíčovat role, do kterých elity Uzbekistán pasují a které tvoří jakési podhoubí pro uzbeckou identitu, kterou se následně uzbecká elita snaží nějakým způsobem interpretovat.

Z hlediska literatury se teoretická část nejvíce opírá o dílo Alexandra Wendta, zejména pak o jeho knihu *Social Theory of International Politics* z roku 1999. Tento autor se podrobně věnuje konstrukci identit a vysvětluje roli identity v zahraniční politice, stejně jako důležitost tvoření národních zájmů a jejich propojení s konstrukcí identit.

Praktická část se z velké části opírá o odborné recenzované články o Uzbekistánu, stejně jako o oficiální dokumenty Ministerstva zahraničních věcí Uzbekistánu a prohlášení prezidenta Karimova. Nejde tedy o klasickou

obsahovou analýzu, jde zejména o komparaci reálné zahraniční politiky s projevy a písemnými koncepcemi uzbecké zahraniční politiky.

2 SOCIÁLNÍ KONSTRUKTIVISMUS V ANALÝZE ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Tato kapitola je věnovaná teorii sociálního konstruktivismu, který je stěžejní pro pochopení analýzy zahraniční politiky v této práci. Konstruktivismus poskytuje oporu pro vysvětlení konstrukce identit, tvorby národních zájmů a norem, kterým se posléze budou věnovat další podkapitoly.

Kdybychom měli pohlížet na konstruktivismus z hlediska velkých teorií mezinárodních vztahů (*grand theories of international relations*), budeme nejspíše zklamaní, neboť konstruktivismus neposkytuje návody a vysvětlení, jak chápat jednotlivé fenomény v mezinárodních vztazích (stát, mezinárodní systém, válka apod.), je spíše jakousi cestou či návodem, jak studovat jakékoli sociální vztahy. Z jedné strany může být konstruktivismus užíván jako selektivní kritika existujícího sociálního uspořádání a akademických praktik (toto dělají zejména nekonformní akademikové), což je velkým předmětem sváru. V případě ale, že se konstruktivismus používá systematicky, může mít opačný efekt a hledá hodnoty v různých materiálech a logiku v záležitostech, které jsou zdánlivě nepochopitelné. Konstruktivismus platí ve všech oblastech sociálního pole. Přestože je sociální konstruktivismus aplikovatelný v širokém spektru oborů, mezinárodní vztahy jsou obor, kde byl aplikován jako první. V mezinárodních vztazích může být konstruktivismus užitečný už proto, že je schopný v konkrétních případech objevovat souvislosti, díky nimž se skutečnosti jeví méně individuální (pro daný případ), ale více komplexní, než se mohlo zdát na začátku (Onuf, 2013: 3).

V 50. letech se studium mezinárodních vztahů rozdělilo na dvě části – analýzu zahraniční politiky a studium mezinárodní politiky. Za rozdělení pravděpodobně může odklon od klasického realismu, kdy státy přestaly být vnímány jako černé skříňky (*black boxes*). Vzorci chování jednotlivých

států se začali zabývat analytikové zahraniční politiky, právě proto, aby se chování států pokusili vysvětlit. Dominantní tedy přestala být pouze mezinárodní struktura, která byla brána jako hlavní determinanta zahraniční politiky a význam začal být připisován politice a dění na domácí scéně. Analýza zahraniční politiky se ale z tohoto důvodu jaksi zavřela do tohoto boxu a obě tyto disciplíny (analýza zahraniční politiky a studium mezinárodní politiky) se začaly vyvíjet samostatně a na sobě nezávisle. Akademikové ale s příchodem konstruktivismu začali věřit, že právě konstruktivismus, který se dívá na tyto subdisciplíny mezinárodních vztahů novým, odlišným pohledem, disponuje nástroji k tomu, svést tyto dvě disciplíny opět dohromady (Kubálková, 2001: 15). I toto je účelem této práce, tedy neuzavírat analýzu zahraniční politiky v jakési pomyslné černé skříňce domácí politiky, ale hledat i zdroje ovlivňování zahraniční politiky v okolním prostředí.

2.1 Koncept identit

Nikdo nevyvrací fakt, že státy jsou jakýmsi druhem entity, která disponuje vlastními zájmy a identitami. V této podkapitole se pokusím nejdříve vysvětlit účel a důležitost těchto pojmů pro stát a posléze nahlédneme na způsoby, jak identita a zájmy spolu souvisí a jak se konstruují. Tomuto tématu se zřejmě nejpodrobněji věnuje Alexandr Wendt, z jehož názorů a pohledů na tyto koncepty zde budu primárně čerpat. Sociální konstruktivismus je samozřejmě použitelný v jakémkoli sociálním prostředí, jinými slovy, koncept identity a norem je dobře aplikovatelný například na jednotlivce. Pro větší přehlednost a vlastně i zaměření práce budu rovnou tyto pojmy aplikovat na stát.

Nejprve se tedy zaměřím na význam identity. Identita ve filozofickém smyslu slova je něco, čím stát je. Identita je základ subjektivní

kvality, která zastřešuje sebezpoznání daného aktéra. Je tvořena jak zevnitř – ovlivňuje ji, jak se aktér sám vnímá, tak zvenčí – jak aktéra vnímají ostatní aktéři (Wendt, 1999: 224).

Každý stát má více identit (stejně tak to platí i o jedincích) a tyto identity se aktivují v určitých situacích. Jestliže by se tyto identity projevovaly všechny nejednou, vedlo by to ke zmatení samotného aktéra. Identita určuje, kým aktéři jsou a jejich zájmy určují, co aktéři chtějí. Identita a zájem spolu vzájemně souvisí a doplňují se (Wendt: 1999: 231). Důležitým aspektem identity je fakt, že okolnosti, díky kterým se identita nebo identity tvoří a díky kterým vznikají, nemohou být libovolně voleny a vybírány. Tvoří se samostatně na základě zmíněných nastalých situací, historickém kontextu a dalších proměnných, daný aktér ale není schopen rozhodovat o tom, jakou identitu si pro danou situaci vybere. K této problematice se ale ještě vrátíme níže.

Kolektivní identita vyjadřuje představy o členství v sociální skupině a jako taková poskytuje systém orientace pro daného aktéra. V oblasti zahraniční politiky by se dala charakterizovat jako široké obecné přesvědčení o vlastním národu, o jiných národech, o vztazích mezi ostatními aktéry na mezinárodní scéně. Politika identity se odkazuje na konkrétní soubor představ o politickém společenství a politici se těchto nakreslených představ snaží držet, aby tak vzbudili pocit soudržnosti a solidarity a legitimizovali tak obecnou myšlenku zahraniční politiky (Aggestam, 1999).

Národní identita není nic, co by bylo pevně stanovené nebo dané a stabilní. Jedná se o dynamické cvičení při výrobě jakési iluze a příběhů o tom, kdo jsme „my“. Identita se, jak už bylo řečeno výše, vyvíjí na základě jednotlivých historických okolností a její transformace má většinou vliv

na utváření zahraničně politických zájmů. V mnoha státech se identita výrazně měnila po konci studené války (Ignatieff, 1998: 18–19).

Pokud jde přímo o identitu národa, ta je úzce spojena s různými koncepcemi o suverenitě a se státností. Od počátku 19. století je prosazována myšlenka, že zdrojem této identity je národ, který je viděn jako zdroj svrchovanosti, na které by stát měl být založen (Aggestam, 1999: nestránkováno).

Institucionalizace národní identity, která probíhá prostřednictvím různých forem politické socializace, může vést ke konstrukci takové identity, potažmo identit, které jsou poměrně odolné vůči změnám. Toto posléze posiluje některé postupy a pravidla chování, která vysvětlují a legitimizují konkrétní identitu konstrukce (Almond – Powell – Mundt, 1993: 46). Politická socializace je nutností za předpokladu, že stát je sám nepřírozený sociální konstrukt. Do hry se tedy výrazně nominuje nacionalismus, který pomáhá legitimizovat aktuálnost a nahodilost státu a prostřednictvím něhož se dodávají do tvorby příběhu mýty o původu národa a státu (Giddens, 1985: 221). V případě, že se toto nepovede a státní idea není podporována společností, stát sám potom postrádá pevné základy (Buzan, 1991: 78).

Zahraniční politika, která je charakteristická suverenitou a státností, hraje významnou roli v socio-politické představivosti kolektivní identity. Zahraniční politika často sama odhalí subjektivní pocity sounáležitosti kulturní skupiny, které se týkají konkrétních zvyků, institucí, území, mýtů a rituálů. Tyto výrazy identity pomáhají pochopit důvody pro jak historická, tak i současná a budoucí politická rozhodnutí příslušných politických elit (Aggestam, 1999).

Rámování zahraniční politiky je důsledkem toho, že konkrétní politické společenství je veřejně uznáváno jako stát v mezinárodním

systemu. Podle Williama Wallace je zahraniční politika o identitě samotné. Základním prvkem a také cílem státní svrchovanosti je bránit hodnotový systém, na kterém stát stojí, podporovat ho a šířit do zahraničí (1991: 65–66).

Jak už bylo řečeno, stát může disponovat několika identitami najednou, aniž by jejich zaměření nebo směry vzájemně kolidovaly. Na tomto místě bych ještě ráda zmínila jedno rozdělení identit, a sice na identitu státní, která je primárně vnější a je formována procesy v mezinárodní společnosti ostatních států, identitu národní, která je v první řadě vnitřní a popisuje procesy, které masová veřejnost a elity získávají, upravují a zastřešují tak svoji kolektivní identitu. Třetím takovým typem je identita regionální, která spíše doplňuje dvě předchozí zmíněné identity, než aby je nějak ohrožovala nebo nahrazovala (Katzenstein, 2005: 77).

2.2 Koncept norem

Abychom mohli přiblížit prostředí, ze kterého identita vychází, bude nutné na tomto místě zmínit i konstrukci norem. Koncept norem popisuje kolektivní očekávání pro určité chování aktérů, kteří mají určitou identitu. V některých situacích se normy jeví jako pravidla, která definují identitu aktérů – normy konstitutivní, které upřesňují, jaké chování bude relevantní pro určitou identitu. Vedle konstitutivních norem jsou tu také normy regulativní, které specifikují standardy určitého chování. Jinými slovy řečeno, normy buď definují (tvoří) identitu nebo předepisují (regulují) chování anebo dělají obojí (Katzenstein, 1996: 5).

Dostáváme se zde k tomu, jak identita dále souvisí s normami. Normy představují očekávání určitého jednání, které stát dodržuje a postupuje podle nich jak v zahraniční tak v domácí politice. Celé toto

chování zastřešuje identita, která toto chování nějakým způsobem rámuje. Norma ale také musí projít procesem, díky němuž se stává obecně přijímanou a samozřejmou pro aktéry, kteří potom v tomto kontextu realizují zmíněnou domácí a zahraniční politiku. Tento proces se nazývá internalizace. Na úspěšnosti tohoto procesu závisí celé přijímání normy, která se při úspěšné internalizaci může stát i těžko identifikovatelnou. Úspěšný internalizační proces se vyznačuje tím, že aktéři normu nerozeznávají a berou ji jako samozřejmost (Finnemore – Sikkink, 1998: 904).

Identita může ovlivňovat konstrukci norem, stejně jako naopak, tedy normy mohou ovlivňovat konstrukci národní identity. Tyto dva koncepty spolu tedy úzce souvisí, stejně jako tvorba národního zájmu, ke které se dostanu níže. Kowert a Legro uvádějí jednu typickou normu, jíž je suverenita. Suverenita obstarává prostor pro státy a zabezpečuje jim legitimitu. Legitimními státy jsou ty, které jsou suverénní a suverenita obstarává i legitimitu národa uvnitř tohoto legitimního státu (1996: 465–467).

Normy, stejně jako další zde zmiňované koncepty, vychází z určitých zdrojů. Zdrojů norem může být několik, ať už jsou to jiné normy, prostředí a procesy v něm probíhající nebo sociální procesy uvnitř státu. Norma i identita velmi závisí na její kontinuitě. Čím déle nejsou normy a identity měněné nebo není zpochybňován jejich význam, stávají se tím silnějšími a upevňuje se tak jejich pozice. Toto je tedy jasný příklad toho, jak normy a identity úzce souvisí s interakcemi v domácím i zahraničním prostředí. Častými důvody pro radikální změnu přijímaných norem nebo identit je tzv. šok (*shock*), jež můžeme definovat jako výrazné změny v prostředí (např. v mezinárodním systému), které zapříčiní ztrátu závazků vůči stávajícím identitám a normám chování. Problémem ale je, co lze

považovat za zmíněný šok. Některé události, které způsobily šok konkrétnímu státu, naopak upevnily stávající normy a identity. Příkladem, kde šok způsobil radikální změnu norem a identity národa mohou být důsledky porážky Německa a Japonska ve 2. světové válce. Porážka měla zásadní vliv na proměnu společnosti, normy, hodnoty a identitu a v důsledku i na celý pozdější vývoj zahraniční politiky. Příkladem šoku s opačným efektem může být útok Japonců na americký přístav Pearl Harbor, který silně upevnil americkou identitu. Na druhou stranu ale lze říci, že tento šok zapříčinil také podkopání normy, jíž byl americký izolacionismus, který byl na základě této události přehodnocen. Lze tedy říci, že tzv. šoky v mezinárodním systému formují normy a identity států v každém případě, nezáleží tedy na tom, zda šoky normy upevňují nebo boří, mohou de facto způsobit obojí (Kowert – Legro, 1996: 470–474).

Na tomto místě je také vhodné zmínit důvody pro internalizaci norem. Důvody mohou být tři a jsou jimi „síla, cena a legitimita“. Jinak řečeno „síla“ znamená, že aktéři jsou donuceni normu přijmout, „cena“, že je v jejich zájmu danou normu nebo jejich soubor respektovat a nakonec „legitimita“, znamená to, že aktéři normu uznávají a připadá jim správná (Wendt, 1999: 250).

V tomto textu je ale větší pozornost kladena spíše na teorii rolí, které je schopná lépe postihnout diskontinuitu zahraniční politiky. Koncept norem se lépe hodí pro demokratické společnosti, neboť za normy jsou většinou považované demokratické normy a hodnoty, které stát ctí v souvislosti s demokratickým směřováním státu a s ohledem na veřejné mínění a vůli lidu, o které se v případě Uzbekistánu příliš nedá uvažovat.

2.3 Národní zájem a jeho konstrukce

Nyní se pokusíme definovat národní zájem. Termín národní zájem se užívá od doby existence národních států k popisu tužeb a cílů suverénních entit na mezinárodní scéně. V dnešní době tento pojem užívají zahraniční ministři, vojenští stratégové a akademikové, když diskutují o vitálních zájmech daných zemí, přičemž každý naznačuje, že jasně chápe a vyvozuje správné závěry tohoto termínu. Národní zájem se stal tedy jakousi nepostradatelnou a samozřejmou mantrou jak praktické politiky, tak studia mezinárodních vztahů (Nuechterlein, 1976: 246). V následujících několika odstavcích se pokusím oprostít se od této samozřejmosti a nabídnout pohled pod povrch vzniku národních zájmů.

Wendt rozlišuje dva druhy zájmů – objektivní a subjektivní, přičemž objektivní zájmy chápe jako potřeby, které musí být naplněny, aby mohla být identita reprodukována. Subjektivní zájmy jsou preference a touhy, státy jsou tyto subjektivní zájmy na rozdíl od těch objektivních samy ovlivňovat (Wendt: 1999: 232).

Alexander George a Robert Keohane říkají, že důležitá úloha národních zájmů spočívá v tom, že mohou přispět k lepšímu zahraničně politickému rozhodování tím, že pomůžou zlepšit postoje v oblasti závěrů a cílů zahraniční politiky (Amstutz, 2008: 78). George a Keohane identifikují tři národní zájmy, které jsou stěžejní pro každý stát. Zjednodušeně je lze nazvat jako život, svoboda a vlastnictví (majetek), což je v jazyce bližším teoriím mezinárodních vztahů fyzické přežití, autonomie a ekonomický prospěch (George – Keohane dle Wendt: 1999: 235). Alexander Wendt ještě přidává čtvrtý nepostradatelný národní zájem, kterým je kolektivní sebeúcta (Wendt: 1999: 235).

Nyní se pokusím přiblížit jednotlivé národní zájmy. Fyzickým přežitím státu se rozumí jeho přežití jako komplexu neboli jednotky.

Přestože státy ať už dobrovolně (např. Československo) nebo nedobrovolně (Srbsko) přijdou o část svého teritoria, stále přežívají jako státy, jejich státnost v tomto případě nezanikla. Národním zájmem udržení autonomie se rozumí nutnost kontroly nad vlastním územím, kontroly nad vlastními zdroji a kontrola výběru vlastní vlády. Právě toto je velmi důležité pro formování a konstrukci vlastní identity, nestačí „žít“ jako stát, ale musí zde být svoboda. Toto ve své knize zdůrazňuje Wendt, který tak popírá Kennetha Waltze, který říká, že státu stačí pouze fyzické přežití. Ekonomické zajištění státu je dalším národním zájmem. Někteří autoři ho zaměňují za ekonomický růst, to by ale mohla být chyba. Sice se toto zdá logické, neboť ekonomické zajištění státu znamená v dnešní, kapitalisticky laděné době celkové zvyšování materiálních zisků. V jiných systémech ale toto nebylo nutné a stačilo „pouze“ zmiňované ekonomické zajištění (otroctví, feudální systém). Národní zájem kolektivní sebeúcty je myšlena nutnost cítit se dobře ve skupině států v mezinárodním systému, které respektují status daného státu. Sebeúcta je základní lidskou potřebou jednotlivců, negativní vnímání sebe sama ve skupině vede k ponížení ze strany ostatních (např. Německo po 1. světové válce, Ruská federace koncem v 90. letech). Toto potom může vést ke kompenzaci, devalvaci a agresi k ostatním. Naopak pozitivní vnímání sebe sama vede ke vzájemnému respektu a spolupráci. Stát by se měl mezi skupinou jiných států cítit rovnocenně, ostatní musí uznávat jeho suverenitu (frustrace z neuznání může vést k zoufalému jednání, což můžeme pozorovat třeba na případu Čečenska, pozn. autorky). Institucionalizace suverenity může pomoci pacifikovat státy, pro které je tímto zmírněno riziko fyzického dobytí jejich území (Wendt: 1999: 235–237).

Je nutné také podotknout, že tyto zájmy se v literatuře zdánlivě kryjí za jiné zájmy, v podstatě je jimi ale myšleno totéž. Například Mark Amstutz za tyto zájmy považuje bezpečnost, ekonomickou prosperitu a ideály,

respektive jejich realizaci. Zajištění bezpečnosti lze zaměnit za fyzické přežití státu, realizace ideálů do jisté míry souvisí se zajištěním svobody. Realizací ideálů se myslí jejich široká škála od těch ideologických a náboženských po pragmatické politické cíle (2015: 77–78).

Tyto čtyři zájmy jsou potřeba k zajištění společnosti ve státě, můžeme je tedy vždy očekávat v jejich zahraniční politice a zahraničněpolitickém jednání. Dlouhodobě je potřeba všech čtyřech zájmů, avšak kratším časovém horizontu si mohou státy vystačit s upřednostněním třeba jen některých z těchto (Wendt: 1999: 237).

Nyní se dostáváme k propojení zájmů a identit. Státy potřebují konat určité věci, které (ať už vědomě nebo nevědomky) ochraňují jejich identitu a je v jejich povaze odhalovat, jaké jsou pro ně nejlepší. Nelze tedy říci, že státy jsou zcela svobodné v konstruování svých zájmů, nedělají, co se jim zachce, což z části mimo jiné krotí onu pověstnou anarchii v mezinárodním systému (Wendt: 1999: 235–238).

Existence identity bez zájmu by neměla žádnou motivační sílu, zatímco zájem bez identity by neměl žádný směr (Wendt, 1999: 231–232). V této práci se ale pokusím toto Wendtovo tvrzení částečně nabourat, neboť předpokládám, že koncept identity dokáže částečně nahradit role, kterou stát hraje a dokáže tak udávat směr národním zájmům daného státu, v našem případě Uzbekistánu. Předpokládám tedy, že národní zájem není na identitě nutně závislý.

2.4 Teorie rolí

Teorie rolí, jak už bylo řečeno v úvodu, zde slouží jako pomůcka k lepšímu pochopení kontinuity zdánlivě nesourodé uzbecké zahraniční politiky. Tato teorie, jak je běžně nazývána, není de facto teorií v pravém

slova smyslu. Nenabízí vysvětlující hypotézy o vztazích mezi fenomény sociálního světa (Campbell dle Beneš, 2010: 73). V dalším textu si jí ale pro větší přehlednost takto dovolím nazývat.

Základ pro tuto teorii byl položen už v roce 1970, kdy Kalevi Holsti vydal článek Koncepce národní role ve studiu zahraniční politiky (*National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*). Ve svém článku přichází s kritikou autorů, kteří začali používat termín role, aniž by ho blíže specifikovali a konceptualizovali, což se snaží ve svém článku rehabilitovat. Článek je možné také chápat jako kritiku v té době dominantních systémových přístupů, kdy analýzy, které v té doby vznikaly, vycházely z charakteru bipolárně rozděleného světa. Tehdejší systémově zaměřené analýzy Holsti kritizuje a snaží se vrátit pozornost zpět na domácí zdroje zahraniční politiky (Beneš, 2010: 73).

Později, zejména v 90. letech na teorii rolí navazují další autoři, kterými se chci v této kapitole zabývat především. Nejdříve bych chtěla ale zmínit Holstiho definici národní role, neboť ji ostatní autoři přejímají a je obecně přijímána. Holsti říká, že národní roli můžeme definovat jako obecné zahraničně politické jednání politické elity. Toto zahrnuje vzorce přístupů, rozhodnutí, reakcí, funkcí a závazků směrem k ostatním státům. Z pozorovatelského úhlu pohledu tyto vzorce nebo typická rozhodnutí mohou být nazývána národními rolemi. Jinými slovy je to image státu odpovídající určité orientaci nebo funkci státu směrem k okolnímu prostředí (Holsti, 1970: 245–246).

Podle Glenna Chafetze funkce role spočívá hlavně v tom, že dává danému aktérovi (podle autora toto platí jak pro individua, tak pro státy), pocit jakési totožnosti nebo identity, bez které by aktér jen stěží dával smysl svému bytí a jednání (Chafetz, 1997: 665–666). Slabinou tohoto vysvětlení může být riziko záměny role a identity. Výhoda role spočívá

v dobrovolnosti, kdy aktér není vázán identitou a role, které navenek hraje, si sám volí. Z tohoto důvodu je teorie rolí pro tuto práci důležitá.

Rozdíl si můžeme také představit v tom, že národní role jsou jakousi šablonou, která sestává z externě předdefinovaných rozměrů, zatímco identity jsou více amorfnní a hlouběji psychologicky zakořeněné než koncepce národní role. Hopf definuje identity jako ego, které je oddělené a nezávislé na roli (Breuning dle Hopf, 2011:21). Harnisch uvádí, že mezinárodní role v žádném případě nejsou identitami, protože identita je popis sebe, zároveň není tvořena vnějším očekáváním a nemá funkční konotaci pro sociální skupinu (Harnish, 2013: 3).

Vícero rolí tvoří v sociálním systému tzv. *role sets*, který se vyznačuje sdílenými vzájemnými očekáváním mezi aktéry v rámci tohoto systému. Státy de facto hledají roli, která koresponduje s jejich repertoárem a kterou mohou hrát v rámci sady rolí v systému. Tento proces ale může být komplikován hlavně „uzákoněním“ role, volbou role a výběrem mezi několika rolemi (Walker, 2011: 15–17).

Glenn Chafetz říká, že aktéři většinou mají rolí více a následně je aplikují podle nastalé situace (Chafetz, 1997: 663–4). V tomto smyslu se vyjadřuje i Olsen a March, kteří taktéž říkají, že aktéři disponují repertoárem identit a rolí, přičemž každá z nich je relevantní pro určitou situaci. Následování těchto rolí, pravidel a identit je relativně složitý proces, který si žádá složité rozhodování (March – Olsen, 2004: 4).

Realizace národní role probíhá skrze zahraničně politická rozhodnutí, jednání, reakce a naplňování závazků směrem k ostatním státům (Aggestam, 1999).

Stejně jako identita nebo identity, kterým se podrobněji věnovala předešlá podkapitola, i role je ovlivňována vnitřním a vnějším prostředím.

Je nutné (a v této práci k tomu je dále také přihlíženo) analyzovat jak vnější, tak vnitřní prostředí. Analýzy, které vychází z vnitrostátní politiky a sdílených představ uvnitř státu, mají spíše tendenci vést ke stabilnějším a v čase kontinuálnějším rolím. Analýzy, které se zbývají vnějším prostředím státu a očekáváními jeho okolí, jsou naopak schopné zachytit a vysvětlit proměnu rolí. Střet rolí probíhá většinou mezi vnitrostátně sdílenými představami a vnějším okolím nebo mezi dvěma různými vnějšími očekáváními. Struktura sady rolí je výsledkem procesu implikace těchto rolí. Jednotliví členové zkoumané skupiny nebo systému hrají a přijímají svoje role jako reakci na řešení jiného střetu rolí některého z členů tohoto systému. V případě, že jeden z členů systému přijme novou roli, povede to ke změně struktury systému, konkrétně změny vzájemných očekávání (Walker – Simon, 1987: 152–155).

Pomyslným pojitkem mezi teorií rolí a teorií identit může být již výše zmíněný autor Alexandr Wendt. Wendt popisuje tři role – nepřátelskou, rivalskou a přátelskou, které jsou státy přijímány skrze sociální interakci a mohou dominovat v mezinárodním systému. Tyto tři druhy rolí vznikají v kontextu třech kultur anarchie – Hobbesovské, Lockovské a Kantovské (1999, 259–300). Wendt ve své práci (místy) zohledňuje i Holstiho článek, který sleduje role v kontextu analýzy zahraniční politiky, odděluje však ale striktně svoji práci jako sociální teorii mezinárodních vztahů. Různá rozšíření Wendtova díla, která se zaměřují právě na teorii rolí, často využívají jeho vysvětlování dynamiky mezinárodního systému nebo regionálního subsystému, ale pouze nepřímo zkoumají chování zahraniční politiky (Thies, 2009: 22–23).

Pro přiblížení využitelnosti zde uvedu jeden příklad. Čínský nacionalismus je typem role, kterou elity aktivují pouze tehdy, pokud Čína potřebuje bránit svou národní identitu před určitou hrozbou. Brittingham

uvádí, že role je tedy uvolněna v tom případě, kde poskytuje rady o chování v této určité situaci. Nacionalismus je specifická forma kolektivní identity, která identifikuje národ jako předmět s nejvyšší politickou hodnotou. Brittingham vytváří model pro analýzu nacionalismu jako role, která zdůrazňuje reaktivní povahu této tvorby rolí. Inspirující se wendtovským konstruktivismem a teorií rolí tento autor říká, že čínský nacionalismus je produktem určitého typu národního bezpečnostního dilematu, který pramení z interakce se Spojenými státy (Brittingham, 2007, 149–150).

Tyto teorie jsou v současné době velice aktuální. Analýza zahraniční politiky se stále více zabývá problematikou státní identity a významu idejí. Někteří autoři, jako například Juliet Kaarbo si myslí, že by se měla identita oddělit od konstruktivismu v rámci studia mezinárodních vztahů a stát se běžnou součástí analýzy zahraniční politiky. Myslí si, že bude inkorporována teoriemi, které jsou součástí analýzy zahraniční politiky už delší dobu. Také zastává názor, že propojení s teorií rolí se zdá být logické (Kaarbo, 2003: 156–160).

Nutno ale podotknout, že odstup, který si drží akademici, kteří studují mezinárodní vztahy a ti, kteří se zabývají analýzou zahraniční politiky, vychází z obou stran. Překonání tohoto rozdělení, o němž byla řeč již na začátku kapitoly, pomáhá ukázat, jak koncepce identity spojuje prostředky a struktury prostřednictvím teorie role, čímž dostává studium zahraniční politiky pod rámec mezinárodních vztahů. Úkolem teorie rolí je i nadále přispívat ke studiu analýzy zahraniční politiky, což pravděpodobně bude mít za následek její větší integraci s teoriemi mezinárodních vztahů. Konstruktivismus otevřel diskusi o identitě na poli mezinárodních vztahů, ale nepodařilo se mu udržet si plnohodnotné místo v analýze zahraniční politiky. Konstruktivismus sice není plnohodnotnou teorií mezinárodních

vztahů, spíše zastává místo meta-teorie, která je v podstatě otevřena začlenění do teorií středního dosahu, ale mohl by těžit z větší integrace teorie rolí. Budoucí výzkum by měl výslovně, samostatně a vědomě zkoumat vztah mezi stávajícími konstruktivistickými mezinárodními vztahy a teorií rolí v tradiční zahraniční politice. Měla by zde ale být snaha zachovat individuální úroveň analýzy. Sloučení analýzy zahraniční politiky, teorie rolí a konstruktivismu v teoriích mezinárodních vztahů by mohlo vést k opuštění individuální úrovně analýzy bez pečlivého teoretického a empirického zakotvení (Thies, 2009: 24–25).

Stephen Walker mimo jiné vysvětluje účel teorie rolí. Jejím hlavním přínosem je schopnost zobecňovat nepravidelnosti proměnných uvnitř konkrétních případů, ne zachycovat a vysvětlovat abstraktní pravidelnosti a zobecňovat pomocí komparace případů. Řečeno jinými slovy, teorie rolí dokáže odpovídat jak otázky typu „jak“?, spíše než „proč?“, například: Jak došlo k určitému zahraničně politickému rozhodnutí nebo jednání? Jaká role je přisuzována státu? Jaké možnosti má stát v zahraničně politickém jednání a jaké naopak nemá? Jaké jednání je v dané chvíli pro něj nepřípustné? (Walker, 1987: 255).

Podle Waltera Carlsnaese je teorie rolí v první řadě individualistická a klade si otázku, jak elity v daném státě, které rozhodují o zahraniční politice, chápou mezinárodní systém a hlavně roli, kterou v něm jejich stát hraje. Individualistické je to jinými slovy v tom směru, že teorie nabízí porozumění kolektivním rozhodnutím skrze jednotlivce, kterými jsou právě tyto zmíněné politické elity (Carlsnaes, 2002: 341).

Teorii rolí jakožto individualistický přístup klasifikují i další autoři. Původní koncepcie teorie rolí, jak ji uvedl ve svém článku Kalevi Holsti je terčem kritiky právě pro svůj individualistický přístup. Zaměřuje se ve velké míře na již zmíněný rozhodovací proces a nebere v úvahu vnější očekávání

a mezinárodní systém, který má značný vliv nejen na přijetí dané role, ale i na formování identity státu (Wendt, 1999: 227–228; Klotz, 1995: 32).

Tato kritika je z části neopodstatněná, neboť Holsti ve svém článku počítá i s preskripcemi rolí (*role prescriptions*), které tento vliv vnějších struktur zachycují. Kritika se ale pravděpodobně týká spíše faktu, že Holsti ve své empirické analýze s těmito preskripcemi příliš neoperuje. Je také spíše skeptický vůči zohledňování vnějších vlivů, jako jsou mezinárodní normy, vnější očekávání, což zdůvodňuje tím, že permanentní stav války v mezinárodním systému také není ovlivněn něčím jako mezinárodní společností a vnější očekávání (Holsti, 1970: 243).

Pozdější autoři, kteří navazují na Holstiho teorii rolí se ale od těchto názorů odvrací a počítají už s vlivem vnějšího prostředí a vlivem faktorů v mezinárodním systému.³ V této práci toto novější pojetí je samozřejmě zohledněno a podle toho je s teorií v praktické části pracováno.

V současné době platí, že teorie rolí je často opomíjena. V analýzách zahraniční politiky se častěji pracuje s národními zájmy a identitou. I přes svůj velký potenciál se tato teorie šířeji neprosadila na poli výzkumu zahraniční politiky (Beneš, 2009: 78). Pro tuto práci je ale teorie rolí důležitá, neboť, jak se domnívám, je schopná mnohem efektivněji uchopit problematiku zahraniční politiky země s autoritářským typem vlády. Pro identitu a její konstrukci jsou důležité, jak už bylo zmíněno výše, vnitrostátní interakce, které se ale v autoritářském státě těžko projevují. Uzbekistán je poměrně mladá země, u níž se autoritářské principy vlády projevovaly od samého počátku, a identita tedy příliš není veřejným míněním ovlivňována. S podobným fenoménem je však možné setkat se v celém regionu Střední Asie, k tomu se ale dostanu až níže.

³ Zmíněnými autory jsou např. Walker, 1987; Aggestam, 1999; Chaffetz, 1997; Elgström a Smith, 2006 a další.

2.4.1 Význam teorie rolí v analýze zahraniční politiky

Na tomto místě je ještě nutné zmínit explanatorní funkci teorie rolí. Vypovídající hodnotu může mít teorie rolí ze dvou různých zdrojů a to buď díky svým vlastním návrhům a postupům nebo pomocí sady svých vlastních omezujících podmínek a pravidel, která jsou přenesena z jiných teorií. Sám Stephen Walker se značným způsobem zasadil o vývoj vlastních interních návrhů teorie rolí a snažil se je propojovat i s jinými teoriemi, aby zvýšil její vypovídací schopnost (1979: 176–177).

Jen velmi málo akademiků v oblasti zahraniční politiky se skutečně snažili následovat Walkerův příklad a vytvořili vlastní verze teorie rolí v zahraniční politice. Walker vytvořil řadu kvantitativních indexů, které reprezentovaly koncepce rolí a pojmy související s teorií kognitivní bilance. Zkoumal zahraniční politiku několika desítek států za studené války. Vyvodil několik hypotéz jak na úrovni státní, tak na úrovni substátní analýzy, kde testoval, jaký je vztah mezi koncepcí role (zkoumal rétoriku) a jejím přijetím (chování aktéra). Státy by se navíc měly vyhnout konfliktu rolí tím, že budou aplikovat shodné chování vůči oběma supervelmocem. Výslednicí, tedy finální rolí, jsou odchylky od prvních dvou hypotéz. Výsledky potom ukazují, že můžeme pozorovat skupinu států s vyváženou nebo shodnou zahraniční politikou a nevyváženou nebo nesourodou zahraniční politikou v období studené války. Walker se tedy jinými slovy zabývá vztahem mezi rétorikou a skutečnými projevy zahraniční politiky a tím, jak mezi sebou koncepce rolí a chování aktéra interagují. Když jsou tyto dvě proměnné konzistentní, proces umístění role je poměrně jednoznačný a úspěšný a je zde tendence k rovnováze mezi koncepcí role a jejím přijetím. Konečné uznání a schválení role potom přichází z jiných států v mezinárodním systému. Pokud jsou tyto dvě proměnné nekonzistentní, proces přijetí role se stává dvojznačným a nejasným a dochází ke konfliktu rolí. Konflikt rolí může vést k agresivnímu chování

a je pravděpodobné, že ostatní státy se pokusí stát dostat do vhodné role (Thies: 2009: 26–27).

Zmiňme zde ještě jiné příklady aplikace teorie rolí v praxi. Poprvé teorii použil již zmíněný Kalevi Holsti v článku z roku 1970, kdy u širokého vzorku států (celkem 71) hledal odpověď na otázku, jaké role hrají a přijímají státy v mezinárodním systému, který byl v té době determinován studenou válkou. Role se snažil analyzovat pomocí obsahové analýzy projevů vysokých činitelů zahraniční politiky a to v období druhé poloviny 60. let. Celkem tímto způsobem identifikoval 17 rolí (Holsti, 1970: 260–273). Role tedy podle této metody na sebe berou státy skrze své politické představitele.

Díky tomu, že teorie rolí se pohybuje na hranici mezi domácí politikou a mezinárodním prostředím, je vhodným nástrojem ke sblížení konstruktivismu s analýzou zahraniční politiky. Tento pokus nedokazuje ještě Holstiho raná práce, ale až pozdější autoři, kteří role nevnímají izolovaně, ale v kontextu struktury a vnějších očekávání.⁴

⁴ Například Stephen Walker a Sheldon Simon (1987) – Role Sets and Foreign Policy Analysis in Southeast Asia.

3 VÝVOJ IDENTITY VE STŘEDNÍ ASII

Je nasnadě, že regiony světa se vyznačují svými specifickými identitami. Cílem této kapitoly je uvést region Střední Asie v kontextu její identity, především potom nastínit rozdíly a hlavní specifika tohoto regionu a podmínky, které pro konstrukci zdejší identity byly a jsou signifikantní. Kapitola se zabývá společným vývojem tohoto regionu a znaky, které země zde spojují.

V Asii se regionální identity vyvíjejí v návaznosti na dva nejvýznamnější místní aktéry (Rusko a Čínu), přesto se ale vyhýbají konkrétnějším kulturním a civilizačním aspektům. Kdybychom měli regionální identity v Asii porovnat s Evropou, která je nám kulturně jistě mnohem bližší, zjistíme, že identity v Evropě postupně vznikají na různých úrovních v různých zemích, mezi různými společenskými vrstvami a v různých částech Evropy. Dá se tedy říci, že evropské regionální identity jsou mnohem různorodější než v Asii. Pokud mluvíme o celé Eurasii, je nutné si uvědomit, že je to sice jedna pevnina, ale dva odlišné kontinenty a nejméně dvě odlišné civilizace a ekonomické zóny. Lépe se regionální identita v Asii (ostatně stejně jako v Evropě), určuje v opozici k ostatním. V Asii je kulturní a civilizační obsah regionálních identit méně důležitý než kombinace univerzálních a lokálních odkazů, které jsou z velké části vytvářené politickými elitami k jasným a zřetelným politickým účelům. Na rozdíl od Asie, v Evropě je regionálních identit sice více a jsou hlouběji kulturně a civilizačně zakořeněné, zastřešené sociálními procesy, jsou velmi různorodé a existují napříč různými lokalitami a sociálními vrstvami (Katzenstein, 2005: 76–77).

Nyní se zaměříme přímo na Střední Asii. Počátky vzniku jednotlivých národů a národních identit lze časově rámovat do 15. až 18. století. Nelze zde ale uvažovat o národu jako takovém, tedy v takovém rozměru

a intenzitě, na kterou jsme zvyklí v rámci Evropy. Většina národů, zejména Kyrgyzové, Turkmeni a Kazaši byli nomádští pastevcí, kteří byli zvyklí putovat po stepích, tudíž nelze hovořit o nějakém ztotožnění se s určitým územím a národními hodnotami. Organizace těchto národů probíhala spíše v rámci klanových struktur. Uzbekové a Tádžikové se živili spíše jako usedlejší zemědělci, klanová příslušnost byla pro ně ale stejně typická jako pro jejich nomádské sousedy (Collins, 2006: 19). Tento vývoj byl ale násilně přerušen v době ruské kolonizace tohoto území a zejména potom v období sovětské éry.

V této době probíhala řízená industrializace, kolektivizace a urbanizace a začaly být utvářeny národy, aniž by byla brána v potaz etnická příslušnost (Ospanov, 2003: 2). Národy zde byly budovány podle sovětského modelu. Jak již bylo zmíněno v úvodu, hranice byly v tomto prostoru zkonstruovány mezi lety 1918 a 1936 (Baar, 2002: 263) jako výsledek stalinské politiky, přičemž státy vznikuvší na tomto základě se staly velice nehomogenními, co se týče etnické příslušnosti. Každý stát tak má svoji menšinu na území státu sousedního.

Uzbekistán je v tomto směru v celku homogenním, problémem je spíše početná menšina Uzbeků, žijící na území Kyrgyzstánu v okolí města Oš a Tádžikistán v Chodžentské oblasti. V Uzbekistánu tvoří největší menšinu Tádžikové v okolí měst Buchara a Samarkand (Horák, 2005: 36).

Pět nových republik, které v prostoru Střední Asie vznikly po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991, tedy Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán, byly ze všech nových postsovětských států připraveny na nezávislost zřejmě nejméně.⁵ Žádný z původních národů v tomto regionu neměl v moderní éře zkušenosti s formální státností a plnou suverenitou. Nebyla zde tradice zastupitelství

⁵ Snad ještě Bělorusko se nacházelo v podobné situaci jako tyto středoasijské republiky.

ve veřejné sféře, tradice občanské společnosti, natož liberální demokracie. Před začleněním těchto zemí do carského Ruska a později do Sovětského svazu, tyto země spojoval nomádský způsob života (ať už to byli stepní nebo horští nomádi), zemědělství a klanová struktura společnosti. Na rozdíl od pobaltských nebo dokonce kavkazských sovětských republik zde nebyla prakticky žádná intelektuální nebo organizační jednotka, která by požadovala a usilovala o nezávislost na Sovětském svazu v průběhu 80. let (Denisov, 2012: 58–59).

Je nutné si uvědomit, že dlouhá ruská nadvláda neměla na tento region pouze nedativní dopady. Z pozitiv můžeme paradoxně jmenovat například výše zmíněnou nucenou industrializaci, díky níž byla rozšířena průmyslová výroba, zároveň byly postaveny desítky průmyslových podniků, čímž celá Střední Asie posílila vlastní hospodářský rozvoj. Dalším pozitivem bylo reálné zvýšení gramotnosti, neboť zde byla věnována značná pozornost vzdělávacímu sektoru. Například v Uzbekistánu bylo v roce 1985 více než 9 tisíc středních škol a 42 institutů a univerzit. Naopak negativním aspektem bylo například násilné porušování a zavádění cyrilice. Na pozdějším vzestupu původních jazyků ale posléze můžeme pozorovat naopak růst nacionalismu a národního cítění. Podobný efekt je patrný i v otázkách náboženské příslušnosti (Sharapova, 2005: 341–342).

Navzdory sovětské nadvládě a snaze vytvořit z těchto republik národní státy⁶, se v oblasti Střední Asie toto nepodařilo vybudovat tak, jak jsme zvyklí například v Evropě. Národní identita se zde příliš neprojevuje, protože ji stále ještě více nahrazuje tradiční klanová struktura a tedy i identita jednotlivých klanů. Collins uvádí tři důvody, kvůli kterým je v tomto prostoru klanová struktura stále zachovávána. Za prvé je to vlivem

⁶ Tato snaha ale byla poměrně sporná, uvědomíme-li si, že v těchto dobách probíhaly deportace nepohodlných občanů do této oblasti z různých částí Sovětského svazu. Etnická nehomogenita republik tak byla dále narušována přítomností jiných menšin, ať už to byly kavkazské národy nebo obyvatelé Pobaltí.

kolonialismu, kvůli němuž státy vznikly relativně pozdě, za druhé se toto zpoždění projevilo i na konstrukci národních identit v tomto prostoru. Za třetí tuto skutečnost ovlivňuje centrálně řízená ekonomika, jejíž prvky jsou více či méně přítomné v těchto státech dodnes. Tržní principy hospodářství, které zde mnohdy chybí tak tyto struktury nemají možnost nabourávat ani jinak ovlivňovat (Collins, 2006: 44–45).

Klíčový fenomén pro další vývoj v 90. letech, který se objevil ve středoasijských republikách již v druhé polovině 80. let, bylo splývání regionálních komunistických stran s národní myšlenkou. Jinými slovy řečeno, regionální komunistické strany, respektive první tajemníci těchto stran začali režim orientovat nestrannicky a umně potom stylizovali sebe jako nacionalisty, zatímco komunistickou stranu v rámci Gorbačovovy *perestrojky* pouštěli do pozadí. Nejlépe se tento proces vydařil v Kazachstánu, kde tento proces spustil Nursultan Nazarbajev), Uzbekistánu (Islam Karimov) a Turkmenistánu (Saparmurat Niyazov). Stávající strukturu komunistických stran navíc dokázali využít ve vlastní prospěch a upevnit tak svoji politickou pozici (Beissinger, 2002: 323–325).

Tímto způsobem zde byl budován obraz stability a kontinuity, díky němuž se všichni tři zmínění politici (až na malou výjimku⁷) dokázali udržet u moci až do současnosti. Trochu rozdílnějším vývojem prošel Kyrgyzstán, kde byl reálný pokus o politickou a ekonomickou liberalizaci a demokratizaci, kterou ale provázely politické puče a etnické nepokoje, stejně jako v Tádžikistánu, který sužovala v 90. letech občanská válka. Charakteristických znaků, které spojují vývoj v 90. letech v středoasijských postsovětských republikách je několik. Republiky se snažily omezit svoji závislost na Rusku a vytvořit nové politické a obchodní vztahy jak uvnitř

⁷ Touto výjimkou je prezident Turkmenistánu Saparmurat Niyazov, který v roce 2006 zemřel a byl ve funkci vystřídán Gurbanguli Berdimuhamedovem. Ke Kazachstánu a Uzbekistánu ale Turkmenistán řadím z toho důvodu, že se zmíněná kontinuita a nastavení vnitřní politiky ani zahraniční politiky nezměnilo.

regionu, tak i mimo něj. Tento proces však probíhal s různou mírou úspěšnosti. Uzbekistán se například snažil být regionálním hráčem a mimo Střední Asii se orientoval především na USA. V tomto směru byl, jak se zdá, úspěšný i Turkmenistán, který se vydal cestou politické izolace a neutrality za průběžného budování výrazného kultu osobnosti prezidenta Niyazova. Méně úspěšnými v tomto směru byly ostatní republiky, přičemž Kazachstán je silně determinován dlouhou hranicí s Ruskem, početnou ruskou menšinou na svém území a vazbami Nazarbajevovy rodiny na ruské energetické koncerny. Tádžikistán a Kyrgyzstán byli na Rusku závislí především v otázce zajištění bezpečnosti, což souvisí hlavně s etnickými konflikty na jejich území. Rusku se tak relativně dařilo držet tyto republiky v izolaci od vlivu sousední Číny. Dalším rysem nezávislosti byly pokusy o zavedení tržní ekonomiky a rozšíření obchodních vztahů mimo postsovětský prostor. Tyto dva procesy na sobě nejsou nutně závislé, neboť například Uzbekistán zachovává do jisté míry státem řízené hospodářství, ale své obchodní vazby úspěšně směřuje od Ruska. Třetím společným rysem jsou jakési sultanistické režimy, kdy každý prezident kolem sebe vyvinul vlastní základnu, která slouží obohacení vlastního regionu, klanu a rodinné sítě. Tento model se ve společnostech kopíruje a tzv. „endemická“ korupce prostupuje všechny úrovně společnosti (Denisov, 2012: 59–60).

Společné sovětské dědictví v těchto zemích prakticky zahrnuje politický útlak a zároveň sociální řád, dále ekonomické, bezpečnostní a ekologické obtíže. Zisk de facto nečekané a nechtěné politické nezávislosti zapříčinilo hledání sebe sama, státy střední Asie hledají svoji identitu, potýkají se s otázkami typu: kým jsou, odkud přišli a čím chtějí být. Tato dilemata jsou zásadní pro procesy budování státu (Denisov, 2012: 60).

Dalším dědictvím, které je pro středoasijské postsovětské země typické, je typ vlády. Až na výjimky (konkrétně například Turkmenistán) lze označit jednotlivé režimy jako demokraticky centralistické (Fragner, 2001: 20).

Státy Střední Asie navíc de facto spadly do jakési mikrogeopolitické hry, která se odehrává ve Střední Asii, a státy ji zde provozují navzájem. Nepodařilo se zde přivést k životu nějaký přesvědčivý demokratický proces a státy dodnes nejsou soběstačné v otázce regionální bezpečnosti. Přestože jsou všechny tyto státy členy Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (*Organization for Security and Co-operation in Europe*, OBSE), nemá zde tato organizace žádnou dlouhodobou strategii a její činnost je v rozporu s dalšími zde přítomnými organizacemi, jako je Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (*Collective Security Treaty Organization*, OSKB) a Šanghajská organizace pro spolupráci (*Shanghai Cooperation Organisation*, ŠOS) (Tolipov, 2015: 3).

Přestože je Střední Asie velmi produktivním regionem z hlediska regionálních organizací⁸ (Sevim – Rozanov, 2014: 22), které jsou většinou ekonomického, bezpečnostního nebo obojího zaměření, jejich úspěšnost je determinovaná postsovětským politickým systémem ve Střední Asii s jeho typickými autokratickými politickými představiteli. Vztahy mezi státy jsou tak velmi závislé na osobnostech prezidentů. Jestliže se nepodaří navázat přátelské vztahy mezi prezidenty, není možné počítat s porozuměním navzájem mezi jejich státy (Kislov, 2012).

⁸ Jmenujme například Společenství nezávislých států (Common Independent States, SNS), Středoasijské ekonomické společenství (Eurasian Economic Community, EurAsEc), Celní unii (Customs Union, CU), Šanghajskou organizaci pro spolupráci (Shanghai Cooperation Organization, ŠOS), Organizaci pro ekonomickou spolupráci (Economic Cooperation Organization, ECO), Organizaci smlouvy o kolektivní bezpečnosti (Common Security Treaty Organization, OSKB).

4 ZAHRANIČNÍ POLITIKA UZBEKISTÁNU

4.1 Politický vývoj Uzbekistánu po rozpadu SSSR

Tato podkapitola se věnuje vývoji Uzbekistánu od jeho vzniku v roce 1991. Nastiňuje zejména vznik a vývoj politických institucí, přístup k ekonomickým reformám a politické prostředí vůbec. Cílem podkapitoly je zmapovat politické prostředí Uzbekistánu a úroveň demokracie zde.

Islam Karimov byl zvolen prezidentem tehdy ještě Uzbecké Sovětské socialistické republiky v březnu 1990 skrze hlasování v Nejvyšší radě SSSR. Byl to tentýž měsíc, kdy byl zvolen prezidentem SSSR Michail Gorbačov. O tři měsíce později, v červnu 1990, byla přijata Deklarace nezávislosti, která vyhlásila svrchované právo Uzbekistánu vybudovat nezávislý stát. Po fyzickém rozpadu SSSR se stalo nejnaléhavějším úkolem pro Uzbekistán (stejně jako pro sousední nově vzniknuvší republiky) reformovat sovětský politický systém. Tato transformace se pohybuje vpřed velmi pomalu, a zatímco země hlásá vytvoření demokratické společnosti založené na univerzálních hodnotách s přihlédnutím ke zvláštnostem své národní kultury a historických tradic, realitou je spíše paternalistický charakter politické kultury, který je charakteristický závislostí na politických orgánech a překonávání otevřených konfliktů (Malachenko, 2014: 3–4).

Od roku 1991, tedy od doby, kdy země získala nezávislost na Sovětském svazu, se v Uzbekistánu vytvořil právní základ pro fungování zákonodárního, výkonného a soudního odvětví. Legislativní odvětví je reprezentováno národním parlamentem (*Oliy Majlis*) a místními zastupitelskými orgány (*Kengashes*). Nedílnou součástí uzbeckého společenského a politického života se postupně staly i politické strany. Jejich úspěch ale závisí na jejich modernizaci, v první řadě ale také na celkové politické liberalizaci země. Stejně tak to závisí na udržování

nekonfliktních vztahů s regiony a citlivým přístupem k nim, což je problém v celé Střední Asii (Rakhimov, 2014: 3).

V politickém systému Uzbekistánu hraje klíčovou roli prezident Islam Karimov. Má velmi rozsáhlá ústavní práva, působí jako garant dodržování ústavy, je hlavní postavou při zastupování země v mezinárodních vztazích, je zodpovědný za dodržování mezinárodních smluv a je vrchním velitelem ozbrojených sil (Ministry of Foreign Affairs, nedatováno c). Od vzniku samostatného Uzbekistánu ale došlo k některým změnám, které snížily pravomoci prezidenta. Od roku 2003 už prezident není zároveň předsedou kabinetů ministrů a tato změna může být viděna jako krok k vyvažování sil ve státních orgánech. V listopadu 2010 Karimov prezentoval Koncepti demokratické reformy a rozvoje občanské společnosti v Uzbekistánu. Navrhl několik změn v legislativním systému, které mají pomoci s transformací politického systému v zemi (Uzbekistan National News Agency, 2011). Je zde tedy alespoň patrná snaha ubírat se demokratickým směrem. Problémem je, že tato snaha většinou zůstává nenaplněna.

Asi nejobtížnějším procesem v Uzbekistánu je budování občanské společnosti a to kvůli politickým, ekonomickým, ideologickým a geopolitickým proměnám postsovětského Uzbekistánu. Vnější vlivy a domácí faktory, jako je etnické a náboženské napětí, přispívá k tomu, aby se tento proces stal náročnějším a potenciálně také riskantním. Pro růst občanské společnosti je důležitý multistranický systém. Nová sociální hnutí a politické strany se začaly tvořit v Uzbekistánu už během Gorbačovovy perestrojky a zejména v roce 1990. Pro jejich marginální roli se ale o nich většinou moc nehovoří a jak už bylo řečeno, jejich významnější role v politickém systému země závisí na jejich modernizaci a celkové liberalizaci země (Bohr, 1998: 12).

Mezi další výzvy, jimž čelí uzbecká občanská společnost, je náboženská otázka. Stát se sice otevřeně hlásí k sekularismu, ale po éře utlačování náboženských tradic v sovětském období došlo k oživení náboženství ve veřejném životě. V zemi je přes 2 tisíce náboženských organizací, které sdružují asi 16 náboženských vyznání, přes 90 % z nich je muslimských (Embassy of the United States, 2012). V Uzbekistánu, stejně jako v sousedních státech je stále přítomné riziko náboženského (islámského) extremismu, tudíž je důležité brát v potaz tento faktor.

Prezident Karimov spolu s místními elitami v Uzbekistánu vyvinuly režim se značnou donucovací kapacitou a dále investují do donucovacích orgánů a bezpečnostních služeb, kterým poskytují rozsáhlou autonomii ve správních, politických a ekonomických záležitostech. Současná soudržnost státního aparátu Uzbekistánu je ve skutečnosti zakořeněná v poskytování dalších příležitostí elitám. Toto zatím vytvořilo tento režim vysoce odolný proti masovým protestům a mezinárodní tlakům zahájit politickou a ekonomickou reformu. Ta sice formálně existuje, není ale reálně naplňována. Slabým místem režimu pro udržení stability je značná vládní závislost na udržení místních elit patřičně na uzdě. Navíc příjmy Uzbekistánu plynou především z exportu bavlny, plynu a uranu a některých dalších nerostných surovin. Pokud se tyto příjmy kvůli nepříznivým pohybům cen na trhu výrazně sníží, vláda nejspíš bude čelit hrozbě kolapsu svého systému v podobě eroze státních institucí, neposlušných elit a neloajálního obyvatelstva (Markowitz, 2014: 6–7).

Někteří pozorovatelé uzbecké zahraniční politiky ji mají tendenci popisovat jako velmi flexibilní se značnými manévrovacími schopnostmi. Hlubší náhled ale ukazuje na zásadnější problém, kterým je spíše nepochopení národních zájmů. Důkazem mohou být velké rozdíly mezi deklarovanými principy uzbecké politiky a jejich skutečným prováděním.

Zahraničně politické doktríny jsou tvořeny pomocí negativní a pozitivní diverzifikace. Negativní diverzifikace se přiklání k realistické rovnováze sil v mezinárodním systému a ke hře s nulovým součtem mezi velmocemi na úkor středoasijských států. Pozitivní diverzifikace je opačná, přiklání se spíše k rovnému zapojení externích sil a politika je koordinována samotnými středoasijskými státy. Chování Uzbekistánu na mezinárodní scéně vykazuje znaky negativní diverzifikace (Özcan, 2015: 411–413).

Na straně Uzbekistánu ale leží několik předpokladů stát se regionálním lídrem a sklízet úspěch i v širším mezinárodním kontextu. Uzbekistán leží v centru regionu, disponuje největší populací (přes 30 milionů obyvatel), má nejlépe rozvinutou dopravní infrastrukturu a nejsilnější průmyslový potenciál a je historickým centrem regionu. Přesto je zde napětí mezi ním a téměř všemi jeho sousedy. Tento paradox lze vysvětlit čtyřmi důvody. Lze jmenovat uzbeckou posedlost suverenitou a nezávislostí, vnímání světového řádu prizmatem starých geopolitických pojmů, jeho preference bilateralismu jako hlavního principu své zahraniční politiky a jeho nedemokratický a relativně uzavřený politický systém (Tolipov, 2014: 5).

Problémem demokracie v Uzbekistánu je hlavně fakt, že na téma demokracie mohou diskutovat jen zvláštní skupiny odborníků a mohou hovořit pouze o problémech, které jsou schváleny shora. Tento jev lze nazvat „licencovanou demokracií“. Toto samo představuje systém filtrace a infiltrace – na jedné straně systém umožňuje projevy a diskuze o výkladu demokracie, která ale nesmí zpochybňovat politický režim – toto je nazýváno filtrací. Na straně režim očkuje veřejné mínění a občanskou společnost tím, co nazývá národní model demokracie – což je infiltrace. Je třeba poznamenat, že tyto praktiky jsou charakteristické pro všechny postsovětské autoritářské režimy, které navíc věří, že jsou vystaveny

hrozbě tzv. barevných revolucí. Uvedu zde i příklad. Mise OBSE v Taškentu podléhá témuž nařízení. Jestliže zamýšlí mluvit o demokracii a určitých demokratických projektech, musí získat povolení od Ministerstva zahraničních věcí. To podtrhuje také skutečnost, že OBSE nemá v Taškentu plnohodnotné centrum, jsou zde přítomní pouze koordinátoři projektů⁹ (Tolipov, 2015: 7–8).

Podobně jako Farkhod Tolipov, popisuje demokracii v Uzbekistánu i Alisher Ilhanov, který jí nazývá kontrolovanou demokracií, kterou buduje uzbecký režim. Kontrolovaná demokracie je podle něj postavena na principu rozšíření demokraticky vyhlížejších institucí v kombinaci s omezováním občanských svobod a lidských práv. V zemi reálně existují nevládní organizace, politické strany a probíhají „demokratické“ volby, čímž vlastně režim legitimizuje svoji existenci. Druhou stranou mince je ale nutnost registrace nevládních organizací,¹⁰ absence svobody politických stran a politické soutěže jejich kandidátů, manipulace s volebními lístky a ohýbání principů demokratických voleb. V tomto směru se nechal Uzbekistán, respektive Karimov inspirovat jak úrovní demokracie v Rusku, tak i v některých okolních státech. V 90. letech pomocí veřejných referend bylo prodlužováno jeho funkční období. V roce 2002, shodou okolností právě v době začínající intenzivní spolupráce s USA, se konalo referendum, které obsahovalo dvě otázky. První se týkala prodloužení prezidentského mandátu z pěti na sedm let, druhá směřovala k vytvoření dvoukomorového parlamentu. Oba body referenda byly samozřejmě schváleny (konkrétně bylo pro prodloužení mandátu 91,78 % voličů, pro zavedení bikameralismu bylo 93,65 % voličů), přičemž zde v žádném případě nemůžeme mluvit o rovných, transparentních a svobodných

⁹ Plnohodnotný úřad OBSE je nejbliže v sousedním Kyrgyzstánu.

¹⁰ Toto kopíruje ruský model vládně řízených nevládních organizací, což je proces nutné registrace a schválení přítomnosti konkrétní nevládní organizace danou vládou. Přítomnost nevládní organizace potom de facto postrádá smysl, neboť režim do země vpustí pouze ty organizace, které chce.

volbách. O co jde ale v tuto chvíli více, je zavedení dvoukomorového parlamentu, což mělo za úkol zvýšit zdání demokracie v zemi v očích mezinárodního společenství. Vláda jednoho muže tedy nadále pokračuje bez toho, opticky se ale úroveň demokracie zvýšila (Ilkhamov, 2002: 8).

Vše má budít zdání demokracie západního stříhu. Politické strany ale musí být například registrované a zároveň loajální k prezidentu Karimovovi. Tyto politické elity nejsou ale vždy spokojeny s jeho politikou, proto se mnohdy snaží tvořit kompromis mezi nařízeními centrální vlády a požadavky regionálních bossů. Pakliže se tak stane, Karimov se od takových provincií obyčejně distancuje a velmi účinně redistribuuje moc a ekonomické zdroje směrem do centra, čímž tyto regiony pacifikuje (Ilkhamov, 2002: 8–10). Můžeme se jen domnívat, kdo je autorem tohoto účinného procesu, nicméně i zde můžeme pozorovat určité společné rysy s Ruskou federací.

Demokracii v Uzbekistánu lze nazvat různými způsoby. Myslím, že se však shodneme na tom, že tento model demokratické atributy ve skutečnosti nenaplňuje.

Jako poslední bych zde chtěla uvést zdroje uzbecké zahraniční politiky, které pomohou porozumět další kapitole. Pokud máme analyzovat zahraniční politiku Uzbekistánu, musíme se nejdříve zaměřit na to, z jakých zdrojů uzbecká zahraniční politika vychází a z jakých zdrojů čerpá inspiraci pro zahraničně politická jednání. Podle definice Ministerstva zahraničních věcí je zahraniční politika Uzbekistánu založena na Ústavě a zákonech, jako je Koncepce zahraniční politiky Uzbekistánu a na mezinárodních smlouvách a dalších normativních právních aktech státu. Dále zahraniční politika čerpá z prohlášení a četných vystoupení prezidenta Islama Karimova, z mezinárodních úmluv a smluv, která jsou státem podepsána (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, nedatováno a). Z tohoto

vycházím v další kapitole, kdy předpokládám, že z rolí, ve kterých se Uzbekistán sám vidí a které hraje, vychází i zahraniční politika.

4.2 Zahraniční politika Uzbekistánu v kontextu teorie rolí

Tato podkapitola se věnuje vývoji zahraniční politiky Uzbekistánu v období od roku 1991 do současnosti. Na základě chování Uzbekistánu a přijímání různých rolí, zde pro větší přehlednost rozdělují toto období na tři fáze, které jsou nastíněny v následujícím odstavci. V každé fázi zkoumám uzbeckou zahraniční politiku v několika aspektech. Za prvé jsou to formální deklarace zahraniční politiky a prohlášení prezidenta Karimova, jakožto významného strůjce celé zahraniční politiky. Z tohoto vždy vyplývá role, kterou se Uzbekistán snaží hrát v zahraniční politice na mezinárodní scéně. Následně skrze reálné projevy zahraniční politiky zkoumám, jak se v daném období Uzbekistánu dařilo plnit tuto roli. Jako charakteristické prostředí pro zkoumání toho, jak Uzbekistán roli hraje, vnímám chování Uzbekistánu v mezinárodních organizacích a interakce s ostatními státy v daném období.

Zahraniční politiku Uzbekistánu lze v období od jejího vzniku až prakticky dodnes rozdělit na tři období či fáze. První období lze zakomponovat do let 1991 až 1999. Je charakteristické rozvolňováním strategií a odklonem od Ruska, snahou posílit svou pozici v regionu a spolupracovat na bilaterální i multilaterální úrovni. Uzbekistán se snaží v regionu Střední Asie zaujmout uvolněný post hegemonu po SSSR. Druhé období, které se datuje mezi lety 2000 a 2005 uzbecká zahraniční politika nadále usiluje o vymanění se z ruské geopolitické perspektivy. Nejvíce je však toto období charakteristické větším sblížením se Západem, zejména pak se Spojenými státy americkými po teroristických útocích 11. září 2001. Uzbekistán se tak stal americkou vstupní branou do regionu a poskytl jak

vzdušný prostor, tak vojáky a vojenskou základnu pro válku v Afghánistánu. Třetí fáze v letech 2005 až 2010 je charakteristická opětovným sblížením s Ruskem a to zejména kvůli americké kritice zmíněného masakru v Andižanu a barevným revolucím, které se konaly v blízkém zahraničí Uzbekistánu (Sevim – Rozanov, 2014: 20–21).

4.2.1 První období – Uzbekistán v letech 1991–1999

Raná léta Karimovovy vlády jsou klíčová pro porozumění dalšímu vývoji v Uzbekistánu. Nejdříve se zaměřím na vnitřní politiku, protože od jejího formování prezidentem Karimovem se odvíjí i zahraniční politika.

V mnohých svých rozhovorech a prohlášeních Karimov vysvětluje, že ekonomika založená na volném trhu není pro Uzbekistán vhodná. V rozhovoru pro ruská média v září 1991 říká, že Uzbekistán není připraven přijmout tržní ekonomiku a bude tedy následovat čínský model limitovaných ekonomických reforem a bude stejně jako Čína omezovat politické demonstrace. V té době také říká, že nemíní zavádět politické reformy po vzoru Michaila Gorbačova, protože kontrola a omezování Komunistické strany uvedly ekonomiku v Rusku do chaosu. Sám také vydal knihu, která se problematice ekonomické reformy podrobněji věnuje (*Building the future: Uzbekistan-its own model for transition to a market economy*, 1993). Píše zde, že přechod od plánovaného hospodářství k tržnímu potřebuje dostatek času a je nutné k němu postupovat v postupně jdoucích fázích (Karimov, 1993: 9–15). V knize, kterou vydává později v roce 1998 (*Uzbekistan On the Threshold of the Twenty-First Century: Challenges to Stability and Progress*) vysvětluje, že důležitým komponentem uzbeckého přechodového modelu jsou státní regulace. Jejich důležitost zdůvodňuje tím, že je obtížné provést hladký přechod

ze stávajícího systému k tržnímu hospodářství, když je role státu v tomto procesu ignorována (Karimov, 1998: 15–16).

Uzbekistán sice přistoupil k procesu privatizace v roce 1993, v roce 1994 byl ale tento proces postupně zastaven. Liberalizace cen byla zahájena až v roce 1996 a Karimovovi se podařilo zachovat státní dozor nad odvětvími, která jsou výnosná na domácím trhu, jako je například bavlna (International Monetary Fund, 1995).

V podobném duchu Karimov přistupuje i k personálním změnám, kdy elity, které zastávaly důležité vládní posty v sovětské éře, zůstaly na svých pozicích i v letech devadesátých. Karimov tedy neměl v úmyslu zavádět v Uzbekistánu ani personální reformu, můžeme díky tomu vidět kontinuitu v tomto směru se sovětským obdobím. Zdrženlivost k ekonomickým a politickým reformám se zdá být logická, když vezmeme v úvahu nepříliš úspěšný vývoj v postsovětském Rusku. Mohlo by se zdát, že Uzbekistán byl ovlivněn tímto odstrašujícím příkladem. Na druhou stranu sousední Kazachstán, respektive kazašský prezident Nursultan Nazarbajev se vydal cestou postupných ekonomických reforem, výměny politických kádrů a liberalizace cen už v roce 1994. Režimy těchto zemí jsou si navzájem velmi podobné, stejně jako v Uzbekistánu ani v Kazachstánu volby nelze považovat za demokratické, oba prezidenti jsou u moci po celou novodobou existenci těchto států (Blackmon, 2010: 22–30).

V tomto světle se spíše zdá, že Karimov má vlastní vizi vývoje a směřování země a podle toho se vždy také řídí, spíše než by jeho rozhodnutí řídil strach z podobného vývoje jako v Rusku. Změnila se pouze rétorika a role Uzbekistánu v zahraniční politice, kdy Karimov začal stylizovat Uzbekistán do pozice regionálního lídra, který vyplní mocenské vakuum vzniklé po rozpadu SSSR.

Nyní se přesuneme k formálním projevům zahraniční politiky. V roce 1993 byla přijata První Koncepce zahraniční politiky Uzbekistánu. Hlavními zásadami byla neúčast v jakýchkoli vojensko-politických blocích, naopak byla vítána aktivní participace v mezinárodních organizacích, dále deideologizace zahraniční politiky, nevměšování se do vnitřních záležitostí jiných států, nadřazenost mezinárodního práva a priority národních zájmů (Tolipov, 2014: 2).

Uzbekistán sice neformuloval přímo národní bezpečnostní strategii v tomto období, tato problematika byla ošetřena zákonem z roku 1996, konkrétně je to článek 6 Zákona o hlavních principech zahraničněpolitických priorit Uzbekistánu (Law on the Main Principles of Foreign Policy Priorities of Uzbekistan), který byl přijat 26. prosince 1996. Národní bezpečnostní strategie se týká také článek 4 Zákona o obraně (Law of Defence) z 3. července 1992 (Law of the Republic of Uzbekistan, 1996, 1992). Uzbekistán tak už v této době začal budovat status země, která nevstupuje do žádných vojenskopolitických bloků a deklaroval zde závazek z takových organizací vystoupit, pokud se jejich zaměření a integrace bude ubírat tímto směrem.

Zejména participace v mezinárodních organizacích byla pro Uzbekistán v těchto letech určující. Právě na tomto lze vidět, jak Uzbekistán přistupoval k ostatním státům a jak se reálně choval v zahraniční politice.

Pokud jde tedy o členství v regionálních mezinárodních organizacích, Uzbekistán byl v 90. letech obecně velmi zdrženlivý k členství v organizacích, kde participovalo Rusko a navíc k organizacím, které se ubíraly směrem politické spolupráce. Například Sdružení nezávislých států (*Common Independent States, SNS*) samo Rusko vnímá jako organizaci, kde by měla probíhat spolupráce a koordinace bezpečnostních

a politických otázek, což Uzbekistán na této půdě kritizoval. Uzbekistán viděl v této organizaci spíše jen fórum pro jednání s ostatními státy ohledně ekonomické spolupráce. I z tohoto důvodu byl Uzbekistán nakloněn vzniku Středoasijské unie (*Central Asia Union, CAU*), která se zaměřovala pouze na ekonomickou spolupráci a navíc v době svého vzniku v roce 1994 sdružovala pouze Kazachstán, Kyrgyzstán a Uzbekistán. Středoasijská unie je zářným příkladem toho, jak rozdílné směřování zemí a jejich rozdílná ekonomická úroveň limitují vzájemnou spolupráci. Kyrgyzstán je státem, který na rozdíl od Uzbekistánu a Kazachstánu nedisponuje nerostným bohatstvím a energetickými surovinami, Kazachstán a Uzbekistán jsou zase odlišní v realizaci ekonomických reforem. Z počátku navíc tyto dva státy soupeřily o regionální prvenství, přičemž se ještě rozcházely v geopolitických vizích. Kazachstán chtěl rozvíjet vztahy v rámci Eurasie, Uzbekistán se soustředil více na region Střední Asie, když prezident Karimov propagoval slogan „Turkestán, náš společný domov“. Nutno říci, že tyto půtky byly postupem času překonány a v roce 1998 byla podepsána mezi těmito dvěma státy smlouva o strategickém partnerství (Melvin, 2005: 109–111).

Nyní se vrátíme k členství v OSKB, na kterém je zřetelně vidět chování Uzbekistánu v 90. letech a jeho vztah k Rusku. Uzbekistán podepsal smlouvu o vstupu do OSKB v roce 1992, v platnost vstoupila organizace až v roce 1994. Založení tohoto uskupení původně inicioval právě Uzbekistán, organizace původně nesla dokonce název Taškentská smlouva o kolektivní bezpečnosti. Na půdě této organizace se integrovala více než polovina bývalých sovětských republik včetně Arménie, Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Ruska, Tádžikistánu, Ázerbájdžánu, Gruzie a Běloruska. V raném stádiu byla tato dohoda spíše jen papírovou a umožňovala jen vzájemné pozorování signatářských států. O pět let

později ale bylo zřejmé, že signatářské státy, tak říkajíc, nesměřují stejnou cestou (Kislov, 2012).

V roce 1997 Ázerbájdžán, Gruzie, Moldavsko a Ukrajina založili organizaci GUAM, která byla podporovaná jak Radou Evropy, tak i USA. V roce 1999 se k těmto státům přidal Uzbekistán, organizace tak byla přejmenována na GUUAM (Organization for Democracy and Economic Development GUAM, nedatováno). Motivací opustit OSKB bylo pro Uzbekistán zejména rostoucí zklamání z ekonomicky zdevastovaného Ruska. Karimov vnímal v tuto dobu lukrativnější spojení se Západem, který považoval jako zdroj bezpečnostních záruk a ekonomických investic. Zbývající země GUUAM byly spíše mostem, jak se dostat do Evropy, než aby je s Uzbekistánem pojily jiné závazky a sympatie (Torbakov, 2005).

Uzbekistán byl v 90. letech aktivní i na půdě Organizace spojených národů (*United Nations*, OSN). Na 48. zasedání Valného shromáždění OSN vyzval k vytvoření stálé regionální konference o regionální bezpečnosti Střední Asie a inicioval založení bezjaderné zóny ve Střední Asii, embargo na dovoz zbraní do Afghánistánu a v roce 1998 zahájil formát jednání (tzv. 6+2) o Afghánistánu¹¹ (The Permanent Mission of the Republic of Uzbekistan to the United Nations, 2015).

Vojenská doktrína z roku 1995 ošetřovala účast Uzbekistánu v zahraničních mírových misích OSN a NATO a to v rámci programu Partnerství pro mír (Law of the Republic of Uzbekistan, 1996). Tento krok lze zhodnotit jako jakési vyslyšení hlasu lidu ze strany prezidenta Karimova a politické elity, protože v Uzbekistánu panovala obecně nespokojenost s vysíláním vlastních vojáků na cizí území už z dob SSSR (četná úmrtí vojáků

¹¹ Tato platforma fungovala od roku 1998 do roku 2001, kdy byla nahrazena principem jednání 6+3. Původní jednání 6+2 o Afghánistánu zahrnovalo šest sousedních států Afghánistánu, což je Čína, Írán, Pákistán, Tádžikistán, Turkmenistán a Uzbekistán, plus Rusko a Spojené státy americké (Kasim, 2013: 39–40).

ve válce v Afghánistánu v 80. letech) a procesu jeho rozpadu. Priority národa se tak promítly i na mezinárodní scéně (Saipov, 2012).

V roce 1994 Uzbekistán podepsal spolu s Kazachstánem smlouvu o vytvoření integrovaného ekonomického prostoru a to v rámci společného členství v SNS. Původně sice mělo být celé SNS založené na hlubší ekonomické spolupráci a měla být vytvořena celní unie doprovázená s přechodem na společnou měnu, státům ale nevyhovovalo členství Ruska, které mělo ambice na pozici lídra v rámci tohoto integračního uskupení. Integrace tedy v tomto směru příliš úspěšná nebyla a státy se spoléhaly spíše na vzájemné bilaterální dohody, což ostatně můžeme vidět i na kazašsko-uzbeckém případě (Kembayev, 2006: 982).

V roce 1997 Uzbekistán spolu s Čínou, Kazachstánem a Kyrgyzstánem založili organizaci s názvem Středoasijská regionální ekonomická spolupráce (*Central Asian Regional Economic Cooperation, CAREC*), která v současné době sdružuje celkem deset zemí z širšího okruhu vymezení Střední Asie.¹² Cílem organizace je podporovat rozvoj v tomto regionu skrze spolupráci, která má vést k nastartování ekonomického růstu a redukci chudoby (*Central Asia Regional Economic Cooperation, nedatováno*). Státy zde spolupracují na základě konzultací mezi ministerstvy členských států. Organizace zaznamenala dílčí úspěchy v oblasti obchodu a energetického rozvoje, o větším úspěchu však nelze hovořit, protože vzájemná spolupráce neráží na problém soudržnosti mezi regionálními strategiemi a jednotlivými národními plány. Na příkladu této organizace je vidět snahu Číny účastnit se obchodních i jiných aktivit v tomto regionu již v 90. letech. Je to jedna z mála organizací, do které zatím nebylo přizváno Rusko, hovoří se ale o tom, že by zde mohlo získat

¹² K zmíněnému Uzbekistánu, Číně, Kazachstánu a Kyrgyzstánu se připojily ještě státy jako Afghánistán (v roce 2005), Ázerbájdžán (2003), Mongolsko (2003), Pákistán (2010), Tádžikistán (1998) a Turkmenistán (2010) (*Central Asia Regional Economic Cooperation, nedatováno*).

alespoň přidružený status (po vzoru ASEANu). Stejně tak se mluví o přidružení USA a EU k této organizaci v modelu CAREC + 3, což by mohlo rozmělnit ekonomickou závislost na Číně, která je pro tuto organizaci determinující (Paust, 2014).

Nyní se zaměříme na vztah Uzbekistánu s okolními státy. Zabýváme se zde ale jen vztahy se sousedním Tádžikistánem a Afghánistánem, jakožto státy, které nejvíce ovlivňují chování jak Uzbekistánu, tak i atmosféru v celém regionu.

I přes rozsáhlou občanskou válku v Tádžikistáně a tedy i rizika přenesení nestability do jiných částí regionu, se Uzbekistán snaží po válce v průběhu roku 1998 navázat vztahy s Tádžikistánem prostřednictvím vzájemných návštěv politických elit. Tento vztah je navázán zejména kvůli tomu, že Tádžikistán byl často označován jako poslední ruský „protektorát“ ve Střední Asii a Uzbekistán chtěl tímto způsobem nahradit zde roli Ruska, jakožto klíčového aktéra v Tádžickém konfliktu. Rusko totiž užívalo tádžický konflikt jako ospravedlnění své vojenské přítomnosti ve Střední Asii, což Uzbekistán neuznával. Tento jasně odmítavý přístup Uzbekistánu byl ale trochu tlumen událostmi v Afghánistánu (Melvin, 2005: 97). Státy spolu ale spolupracují jen zřídka, jejich vzájemné spory determinují spory o vodní zdroje, které mají kořeny ještě v sovětské éře.¹³ Dá se tedy říci, že Uzbekistán má s Tádžikistánem nejproblematictější vztahy z celého regionu a jejich mediátorem v těchto sporech bývá obyčejně Rusko.

¹³ Na území Tádžikistánu byl v době Sovětského svazu vybudován systém přehrad a kanálů na řece Amudarje a Syrdarje. Problémem je, že Uzbekistán leží na dolním toku těchto řek a vodu z nich potřebuje na zavlažování svého, na vodu značně náročného, zemědělství. Tádžikistán, který nedisponuje energetickými surovinami je naopak závislý na dodávkách plynu a ropy z Uzbekistánu (a Turkmenistánu), což vlastně činí z těchto výměn jakýsi bartrový obchod. Po rozpadu Sovětského svazu však začaly roztáčet problémy ohledně vyjednávání těchto vzájemných dodávek surovin, nedodržování kvót na přiděly a odběry vody, pozdní platba atp. (Cornell – Swanström – Tabyschalieva, 2005: 2).

Jedním z hlavních hybatelů chování Uzbekistánu v regionu je sousední Afghánistán a jeho politický vývoj v 90. letech. Mimo jiné na něm můžeme pozorovat důkaz toho, jak vnější prostředí ovlivňuje zahraniční politiku dané země.

Přestože situace v Afghánistánu, zejména vzestup islamismu v regionu v souvislosti s vyhlášením Islámské republiky v dubnu 1992, ovlivňovala dění spíše v Tádžikistánu, Uzbekistán si přesto uvědomoval rizika z tohoto plynoucí. V říjnu po obsazení Kábulu jednotkami Talibanu Uzbekistán dokonce posílil svoji armádu podél afghánsko-uzbeckých hranic na jihu země. Nejvíce se Uzbekistán obával hrozeb v podobě šíření náboženského extremismu, mezinárodního terorismu a obchodu s drogami. Vítězství Talibanu v Afghánistánu zapříčinilo sblížení Uzbekistánu s Ruskem v roce 1998, což byl ze strany Uzbekistánu pragmatický tah, neboť potřeboval udržet v regionu stabilitu. Kvůli dění v Afghánistánu se v regionu Střední Asie začaly více angažovat mocnosti jako USA, Turecko, Čína, Pákistán nebo Írán (Melvin, 2005: 97–99).

V předchozích odstavcích byly již naznačené vztahy Uzbekistánu a Ruska v 90. letech. Jak už bylo naznačeno, vztahy Ruska a Uzbekistánu byly vždycky problematické. Ústředním motivem od vzniku uzbecké nezávislosti bylo minimalizovat vliv Ruska ve Střední Asii, tento záměr byl a stále je podkopáván etnickými, ekonomickými a bezpečnostními specifiky nejen Uzbekistánu, ale i celého regionu (Melvin, 2005: 99).

Uzbekistán měl od rozpadu SSSR velmi obezřetný přístup k organizacím, které vedlo Rusko, můžeme to pozorovat například u SNS. Karimov prosazoval na půdě SNS principy v oblasti bezpečnosti, na kterých je založené NATO, tedy model oddělených armád. Toto bylo zohledněno při podepsání dohody v Taškentu v květnu 1992. SNS je navíc stejně jako NATO založeno na principu kolektivní obrany. Řečeno jinými slovy, agrese

proti jednomu signatářskému státu je chápána jako agrese proti všem a takto by s tímto činem mělo být nakládáno. Širší bilaterální spolupráce Uzbekistánu a Ruska byla navazována v letech 1996 až 1997 a byla spíše ekonomického zaměření. Jak už bylo řečeno výše, další angažmá Ruska v regionu zapříčinila situace v Afghánistánu, kdy zde Rusko působilo jako garant stability státních hranic v regionu. Přestože ekonomická spolupráce mezi těmito zeměmi fungovala, vzájemné vztahy opět významně ochably po roce 1999, kdy Uzbekistán odmítl prodloužit smlouvu o kolektivní obraně v rámci SNS (Melvin, 2005: 99–102).

Co se týče vztahů Uzbekistánu se Spojenými státy, daly by se vzájemné vztahy na počátku 90. let charakterizovat jako napjaté. Toto napětí vycházelo spíše ze strany USA, které nesouhlasily s autoritativním režimem, potlačováním veškeré opozice v zemi a s porušování lidských práv. Toto období trvalo přibližně mezi lety 1992 a 1995. Vztahy se začaly zlepšovat až po roce 1995, přičemž tato změna byla zapříčiněna přehodnocením amerického přístupu, kdy začal být Uzbekistán vnímán jako stabilní, prozápadní a vlivný stát, samozřejmě ale v kontextu regionu Střední Asie. Americké zaměření na lidská práva bylo vyměněno za ekonomické a bezpečnostní otázky. Navíc USA pozitivně hodnotily odolnost a zdrženlivost Uzbekistánu vůči ruskému vlivu i vůči Íránu. Uzbekistán byl vzájemné spolupráci více než nakloněn, Karimov stál o to, hrát jak roli regionálního lídra, tak prostředníka USA pro vstup do regionu.¹⁴ Uzbekistán měl hlavně zájem o bezpečnostní garance USA a zajištění jeho nezávislé zahraniční politiky (Melvin, 2005: 106–107).

Nedlouho po vzniku Uzbekistánu se v regionu snaží etablovat i Írán. Snaží se tedy hlavně o navázání vztahů s Tádžikistánem, se kterým ho pojí historické, kulturní a náboženské vazby. Plány na bližší vztahy států se bortí

¹⁴ Podobně, jako je tomu u Turecka nebo Izraele, kteří se snaží zprostředkovávat tuto interakci na Blízkém východě.

po vypuknutí již zmíněné občanské války v Tádžikistánu. Uzbekistán déle váhal s navázáním bližších vazeb s Íránem, vztahy se budovaly o poznání pomaleji než s ostatními státy v užším regionálním vymezení. Prezident Karimov byl od vzniku samostatného Uzbekistánu velmi kritický k Íránu, jakožto islámskému státu. Většinou nahlas upozorňoval na skutečnost, že Írán podporuje islamistické skupiny v Tádžikistánu v letech 1992 a 1993. V souvislosti s tímto se Írán ze Střední Asie stáhl a soustředil se zde spíše na ekonomické vazby než na podporu islámu v jednotlivých státech. V Uzbekistánu byla navíc v roce 1998 zahájena tzv. Anti-islámská kampaň, což Írán ještě více zneklidnilo (Melvin, 2005: 104–106).

Regionální geopolitická hra se ve Střední Asii začíná rozehrávat již v 90. letech. Nabývá potom na síle v dalším období po roce 2001. Důkazem této geopolitické hry v tomto období je například snaha Íránu hrát v regionu Střední Asie alternativu velmocí, tedy vedle Ruska a USA i alternativu Turecka a Číny. Rusko i USA se ale tomuto pronikání do regionu snaží bránit, každý ale jinými strategiemi¹⁵ (Blank, 1995: 190–196).

V neposlední řadě zde stojí za to zmínit vztahy s Tureckem. Turecko bylo prvním státem, který oficiálně uznal nově vzniklý Uzbekistán v roce 1991, současně bylo navázáno několik bilaterálních dohod. Spolupráce Turecka v tomto regionu je vázaná na vizi neotomanismu a podpory turkických národů. V devadesátých letech ale měla vzájemná spolupráce spíše symbolický rozměr. Větší zájem ze strany Turecka o tento region je možné zaznamenat až po nástupu Recepta Erdogana do tureckého prezidentského úřadu. Spolupráce se tak později ubírá směrem rozvojové spolupráce (Melvin, 2005: 102–104).

¹⁵ Rusko zvolilo strategii vzájemného vztahu s Íránem za účelem kontroly jeho zahraničního obchodu a energetických tratí prostřednictvím prodeje ruských zbraní a jaderných technologií. Výměnou za to, požadovalo Rusko neagresivní politiku Íránu ve Střední Asii. USA naproti tomu přistoupily na cestu zvýšení mezinárodních sankcí proti Íránu (Blank, 1995: 190–196).

Po dosažení nezávislosti můžeme uzbeckou zahraniční politiku považovat za relativně úspěšnou. Uzbekistán sbíral v tomto období první zkušenosti na mezinárodní scéně, byly navázány diplomatické vztahy s většinou států světa a Uzbekistán tak získal mezinárodní uznání. V raném stádiu byla zahraniční politika regionálně orientovaná a Karimov podporoval hlavně regionální integraci (Tolipov, 2014: 2).

Jak už bylo naznačováno několikrát výše, prezident Karimov v tomto období staví Uzbekistán do role silného regionálního hráče, který je velmi obezřetný k Rusku, jakožto bývalému „kolonizátorovi“. Nutno říci, že tato role je ostatními státy přijímána, neboť se Uzbekistánu daří navázat vztahy se Spojenými státy americkými a to i přesto, že se Uzbekistán nevydává cestou demokracie a překotných ekonomických reforem.

Tato role neměla vliv jen na vztah se Spojenými státy. Díky této roli přilákal Uzbekistán pozornost i dalších asijských států, jako je Japonsko a Jižní Korea, jež sem začali směřovat jak některé investice, tak rozvojovou pomoc a půjčky (Melvin, 2005: 108).

Role je potvrzována i na účasti Uzbekistánu v mezinárodních organizacích, kdy se snaží vyhýbat společným bezpečnostním otázkám a to zejména v organizacích, kterých se účastní Rusko. Z organizace OSKB Uzbekistán dokonce vystoupil a přidal se k protirusky orientovaným státům, v čemž ale můžeme spatřit spíše pragmatismus, neboť Rusko vize připojení k Západu byla značně výhodnější než členství v organizaci vedené Ruskem ve stádiu bankrotu a všeobecného chaosu. Z hlediska konfliktu rolí, tedy rolí, do kterých se Uzbekistán sám staví a rolí, která od něj na tomto základě očekávání okolí, je zde vše v pořádku.

4.2.2 Druhé období – Uzbekistán v letech 2000–2005

Toto období nejvíce determinuje vztah se Spojenými státy americkými, zejména v souvislosti s teroristickými útoky 11. září 2001 a následnou válkou v Afghánistánu. Tato událost ovlivňuje další vztahy s ostatními státy i mezinárodními organizacemi, jakož i náladu v celém regionu a v závislosti na tom jsou vytvářeny také nové role, které politická elita v Uzbekistánu tvoří.

V tomto období stále platí Koncepce zahraniční politiky z roku 1993, aktuální verzi v tomto časovém období Uzbekistán nevydal. Tato kapitola je proto více zaměřena na reálné výstupy Uzbecké politiky a chování v jednotlivých mezinárodních organizacích, jakož i na vztahy s velmocemi.

Uzbekistán sice vystoupil z OSKB v roce 1999, hned v roce 2001 se ale stal členem organizace ŠOS, jíž dominují dvě mocnosti – Čína a Rusko. Organizace vznikla již v roce 1996 jako Šanghajska pětka¹⁶, v roce 2001 po přidání Uzbekistánu se organizace transformovala a změnil se i její název na ten současný. Vstupem do této organizace, která funguje na základě kolektivní obrany, Uzbekistán porušil svoji Koncepci zahraniční politiky z roku 1993. Motivace, kvůli kterým Uzbekistán do této organizace přistoupil, jsou ale zřejmé, pakliže bereme v potaz to, že v rámci ŠOS státy spolupracují jak v bezpečnostní, tak i v ekonomické rovině, přičemž ta bezpečnostní je zaměřena na spolupráci v oblasti terorismu, separatismu a extrémismu (Šanchajskaja organizacija sotrudničestva, nedatováno). S těmito fenomény se setkáváme nejen v širším vymezení Střední Asi, počínaje sousedním Afghánistánem, ale i v samotném Uzbekistánu v oblasti Ferganské kotliny.

Uzbekistán ale více pokračuje v trendu vstupovat do organizací s ekonomickým zaměřením. V roce 2005 vstupuje do organizace

¹⁶ Zakládajícími členy Šanghajske pětky byly Čína, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko a Tádžikistán.

Euroasijské hospodářské společenství (*EurAsian Economic Community*, EurAsEc), ke kterému se přidružuje po pěti letech jeho fungování. Organizace je čistě ekonomická a cílem členských států (mimo Uzbekistán je to ještě Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko a Tádžikistán) je budovat společný trh po vzoru evropského společenství. Státy tak spolupracují v rámci dopravy, energetiky, pracovní migrace a zemědělství (*Eurasian Economic Center*, nedatováno).

V tomto období se Uzbekistánu podařilo uzavřít několik dohod o strategickém partnerství se zeměmi, které jsou na mezinárodním poli vzájemnými soupeři. Lze jen odhadovat, zda je toto počínání důkazem nějaké uzbecké geopolitické hry, obrany vůči geopolitice jiných zemí v tomto regionu či jen čirý pragmatismus.

Po roce 2000 pokračuje trend uzbecko-americké spolupráce z 90. let. Signifikantnější nárůst spolupráce se Spojenými státy americkými zaznamenáváme ale především až po roce 2001 v souvislosti s bojem proti terorismu. Ostatní západní státy se o Uzbekistán v této době zajímají spíše marginálně, většinou kritizují nevalnou ochotu provádět ekonomické reformy nebo řeší bezpečnost regionu v souvislosti s obchodem s drogami, radikálním islamismem a jaderným odzbrojováním (Melvin, 2005: 106–107). Spojené státy vidí v Uzbekistánu ale výhodného partnera a v březnu 2002 s ním uzavírají dohodu o strategickém partnerství (*United States – Uzbekistan Strategic Partnership*, USUSP). Je nutné ještě zmínit, že každá dohoda, kterou Uzbekistán uzavírá, představuje jiné cíle a jiný druh partnerství. V případě Spojených států je dohoda vnímána jako normativní a více komplexní. USUSP bylo potvrzením vzájemných nadstandardních vztahů. Po roce 2000 se Karimov často pochvalně vyjadřoval k americkým operacím v Afghánistánu v boji proti Talibanu. Vnímá to jako účinnou pomoc při snižování napětí a odstraňování hrozeb na jižní uzbecké hranici.

Tento dokument byl v Uzbekistánu prvním tohoto druhu a jako takový měl čas projít i zatěžkávací zkouškou a to hned roce 2005 po událostech v Andižanu¹⁷, kdy americká vláda ostře odsoudila uzbecký postup proti demonstrantům. V reakci na to se Uzbekistán stáhl z Afghánistánu, což de facto ukázalo křehkost vzájemného partnerství. USA ve skutečnosti pouze potřebovaly tzv. Severní distribuční síť (*Northern Distribution Network*) pro válku v Afghánistánu a Uzbekistán hlavně zajímalo čerpání finančních výhod z této sítě a udržování zbytků svého vojenského vybavení v Afghánistánu (Tolipov, 2014: 4–5).

Tato zatěžkávací zkouška uzbecko-americké vztahy výrazně poškodila. Kritikou Karimovova počínání se Spojené státy americké a potažmo i západní společnosti, které jeho postup rovněž odsoudilo, začaly (viděno uzbeckou optikou) vměšovat do jeho vnitřních záležitostí. Toto bylo samozřejmě vnímáno jako hrozba pro stabilitu Karimovova režimu a jeho setrvání ve funkci prezidenta. Ve spojení se strachem z barevných revolucí¹⁸ (Kislov, 2012) Uzbekistán pozastavil své členství v GUUAM již v roce 2002, v roce 2005 potom členství zde zcela ukončil

¹⁷ Dne 13. května 2005 byla uzbeckou policií a armádou násilně potlačena demonstrace na východě Uzbekistánu ve městě Andižan, svolaná kvůli vyjádření rozhořčení nad chudobou a vládními represemi v Uzbekistánu. Demonstrující dav navíc nebyl nijak vyzbrojen. Demonstraci ale předcházela útok ozbrojenců na několik vládních budov a vězení, kde se pokusili osvobodit 23 vězňů, čelících obvinění z radikálního extremismu. Vláda uvedla, že nebylo zabito více než 170 demonstrujících, podle výpovědí svědků ale zemřelo několik set lidí včetně žen a dětí a to navíc zbraněmi typu kulometů a automatických zbraní. Navíc prezident Karimov argumentoval tím, že demonstrující byli radikální islamisté, kteří mají za cíl svrhnout vládu v Taškentu a vytvořit ve Střední Asii Islámský stát. I přes to, že mezinárodní společenství s USA v čele v těchto letech na tyto argumenty reagovalo příznivě, vládní útok byl ostře odsouzen a bylo požadováno mezinárodní šetření celého incidentu. Organizace Human Right Watch se tímto případem zabývala podrobněji a nazvala jej dokonce masakrem (Human Right Watch, 2006). I přes zmíněné strategické partnerství USA a Uzbekistánu, bývalý americký velvyslanec Joseph Presel vyjádřil nesouhlas s Karimovovým zdůvodněním. Jako příčinu protestů uvedl neochotu a neschopnost uzbecké vlády implementovat politické a ekonomické reformy, které by tak částečně uspokojily rozhořčené místní obyvatele (BBC, 2005).

¹⁸ Tzv. barevné revoluce pomyslně odstartovala Gruzie 2003, kde se odehrála Růžová revoluce, následovala Oranžová revoluce na Ukrajině, poslední byla v roce 2005 Tulipánová revoluce v Kyrgyzstánu.

(Organization for Democracy and Economic Development GUAM, nedatováno).

Na druhou stranu zájmy Spojených států amerických v tomto regionu také nelze označit za křišťálově čisté. Uzbekistán byl pro USA, jak už bylo zmíněno výše, naprosto klíčovým partnerem v regionu v době války v Afghánistánu. Postupem času, jak začala přítomnost amerických vojáků v regionu klesat, začala se objevovat americká kritika porušování lidských práv v Uzbekistánu. Nutno říci, že tento postup není u Spojené státy americké ničím překvapující, vezmeme-li v úvahu například úroveň lidských práv v Saudské Arábii. Přesto ale Spojené státy americké vzájemné partnerství s Uzbekistánem neztracují. Americký přístup k Uzbekistánu můžeme popsat jako kombinaci správné rovnováhy tlaku, partnerství a dávky strategické trpělivosti směrem k demokratickým změnám (Clintoff, 2015).

Další dohodu o strategickém partnerství uzavřel Uzbekistán s Ruskou federací v červnu 2004 (*Russia – Uzbekistan Strategic Partnership*, RUSP). Toto partnerství je více vojensko-bezpečnostního charakteru (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, nedatováno b). K dalšímu významnému sblížení Uzbekistánu s Ruskem došlo v roce 2005, po událostech ve výše zmíněném Andižanu. Zatímco Karimov za neoprávněný postup vůči demonstrantům sklízel kritiku Západu, hledal podporu a legitimizaci v Rusku. Prezident Ruska Vladimir Putin sdílel v té době s Uzbekistánem obavy z tzv. barevných revolucí v postsovětském prostoru a z rostoucího vlivu NATO na východě. Oba prezidenti se při vzájemném setkání shodli na tom, že nepokoje v Andižanu byly inspirovány teroristy z Afghánistánu a byly vedeny náboženskými extremisty a radikálními silami, které operují v Afghánistánu a Iráku. Karimov vyjádřil svoji loajalitu k Moskvě, která se snaží chránit jeho moc

v Uzbekistánu od vnějších vlivů i vnitřních povstání (Kislov, 2012). Tyto vztahy byly ještě stvrzeny Dohodou o spojeneckých vztazích z listopadu 2005 (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, nedatováno b).

V roce 2005 Karimov mluvil o přetrvávající strategické nejistotě v regionu, za kterou mohou světové velmoci, které mají zájmy v regionu Střední Asie. Tato nejistota byla zapříčiněna hlavně rozmístěním amerických vojenských sil v Uzbekistánu a sousedním Kyrgyzstánu (Tolipov, 2014: 2–3).

V této fázi tedy nejdříve Uzbekistán pokračuje v roli západního spojence, respektive spojence Spojených států amerických, kdy tvoří most mezi regionem Střední Asie a Spojenými státy se západním společenstvím v závěsu. Z nastalé situace se ale zdá být Uzbekistán znepokojen a zmaten, kvůli angažmá vícero velmocí najednou ve svém domovském regionu. Následně jsou poškozeny vztahy se Spojenými státy kvůli jejich kritice Karimovova režimu a Uzbekistán spíše hledá svoje místo v mezinárodním systému. Kritika Uzbekistánu Spojenými státy sblízuje naopak Uzbekistán s Ruskem, které tak částečně obnovuje svůj vliv v regionu. Strategická partnerství, která Uzbekistán v tomto období uzavírá, tedy s USA a posléze s Ruskem si de facto odporují a můžeme se jen dohadovat o tom, jaké z nich myslí opravdu vážně, nebo zda tak Karimov dává tímto podivným způsobem najevo jen nestranný přístup.

4.2.3 Třetí období – Uzbekistán v letech 2006–2015

Toto období necharakterizuje zřejmě žádná markantnější událost, co se zahraniční politiky týče. Uzbekistán se spíše vzpamatovává z otřesů a deziluze v předešlém období a hledá nové role. Právě cestě k těmto rolím, které Uzbekistán zastává do současnosti, se věnuje tato podkapitola.

Uzbekistán v roce 2006 znovu vstoupil do organizace OSKB, čímž ukázal, že vztahy s Ruskem se opět zlepšují. Členství v této bezpečnostní organizaci ale přímo popíralo jak Koncepti zahraniční politiky z roku 1993, tak i prohlášení a stanoviska prezidenta Karimova. Podle jeho projevů na summitech OSKB je ale zjevné, že Uzbekistán v této organizaci setrvává kvůli vnějším hrozbám. Konflikty mezi členskými státy ale stále odmítá řešit silou nebo se jakkoli vměšovat do vnitřních záležitostí členských států. Můžeme si všimnout, že toto stanovisko se v uzbecké zahraniční politice nemění. V roce 2002 bylo v rámci OSKB navrženo zřízení kolektivní jednotky rychlé reakce (*Collective Rapid Reaction Forces, KSOR*), což bylo v době, kdy Uzbekistán nebyl členem této organizace. Když později v roce 2006 znovu do OSKB vstoupil, stále se o těchto jednotkách rychlého nasazení jednalo. Nakonec v roce 2009 byla podepsána dohoda o jejich zřízení všemi členskými státy. Uzbekistán tuto dohodu sice podepsal, ale odmítl poskytnout vojáky permanentně, souhlasil pouze s poskytnutím vojáků na ad hoc bázi (OKB, 2010).

Podle Karimova je účast v takových jednotkách čistě dobrovolná a Uzbekistán se již zavázal k tomu, že nebude posílat své vojáky do zahraničních mírových misí. Navíc zastává názor, že by každá konfliktní situace měla být řešena opatrně a mírovou cestou, přičemž často zmiňuje etnický konflikt mezi Uzbekistánem a Kyrgyzstánem, který deeskaloval i bez vzájemného překročení hranic. V opačném případě, tedy v tom případě, že by Uzbekistán zasáhl proti etnickým nepokojům v Kyrgyzstánu pomocí vlastní armády, následovala by eskalace tohoto konfliktu v konflikt mezinárodní, což se díky tomuto přístupu nestalo (Karimov, 2010a).

V roce 2010 ve svém projevu na zasedání OSKB Karimov kritizoval jednací řád organizace, kdy apeloval na důkladném projednávání všech změn a to zejména pokud jde o bezpečnostní a politické otázky. Je zjevné,

že Uzbekistán kvůli dalším závazkům jak v bilaterálních vztazích, tak v jiných organizacích, je citlivý ke koordinaci těchto témat s jinými státy v rámci organizace (Karimov, 2010b).

V roce 2012 vystoupil podruhé Uzbekistán z OSKB. Toto je projevem dalšího neúspěšného pokusu Ruska, integrovat Uzbekistán do bezpečnostního klubu, který je navíc řízen z Moskvy. Uzbekistán tiše pozastavil členství v této organizaci a situace se začala opakovat, protože tímto začalo opětovné pozvolné sblížování Uzbekistánu s USA. Kolaps vzájemných vztahů se ale může opakovat i v budoucnu (myslím tím situaci z roku 2005), neboť USA nikdy úplně nezavřely oči nad porušováním lidských práv (Markedonov, 2012).

Zároveň ale Uzbekistán vystoupením z OSKB nechtěl poškodit vzájemné partnerství s Ruskem. V roce 2012 se tak s Ruskem dohodl na další partnerské dohodě, konkrétně podepsali Smlouvu o prohloubení Strategického partnerství, což mělo uspokojit zájmy obou zemí, kterými jsou hlavně posílení stability a bezpečnosti v regionu (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, nedatováno).

V roce 2012 byla přijata druhá Koncepce zahraniční politiky, která platí až do současnosti. V podstatě byla podobná té první, novinkou ale je, že zakazuje mimo jiné rozmístění cizích vojenských základen na území Uzbekistánu, stejně jako v první Koncepci zde můžeme najít závazek neúčasti ve vojenských blocích, neúčast v mezinárodních mírových operacích a závazek, že Uzbekistán neposkytne své kapacity, jakožto externí sílu při řešení konfliktů v regionu. Tato Koncepce sice zdůrazňuje prioritní postavení národních zájmů, už ale nezdůvodňuje, proč tyto zájmy jsou takové, jaké jsou. Nedávným významným posunem zahraniční politiky je kladení důrazu na bilaterální vztahy, které mají být klíčovým principem pro regionální i mezinárodní vztahy. S problémy na mezinárodní

a regionální úrovni se chce země vypořádat na bilaterální úrovni (Nichol: 2013: 11–12).

Novinkou bylo spíše deklarování neúčasti na zahraničních mírových misích. Dříve se Uzbekistán takových misí účastnil a svoji armádu vysílal alespoň v rámci misí OSN a bylo mu umožněno se účastnit misí i v rámci programu NATO – Partnerství pro mír (Saipov, 2012).

Tato Koncepce byla přijata zejména proto, aby zklidnila obavy Ruska ze směřování uzbecké zahraniční politiky zdánlivě prozápadním směrem. Za tyto signály Rusové považovali vystoupení z OSKB v červnu 2012 a silnou militarizaci regionu v souvislosti se zapojením Spojených států amerických v regionu, což způsobilo, že Rusko a Spojené státy měly vojenské základny několik kilometrů o sebe (Saipov, 2012).

Nová strategie odráží naléhavou potřebu Uzbekistánu diverzifikovat své obchodní, ekonomické, IT, dopravní a jiné mezinárodní výměny. Státu jde zejména o hospodářský pokrok, tudíž nepotřebuje vojenské základny, ale pouze investice, know-how a přístup k pokročilým technologiím pro zajištění uspokojivého udržitelného rozvoje. Nástrojem k dosažení těchto cílů jsou prohlášení o mírově zaměřené politice, čímž ukazuje, že upřednostňuje bezpečné, udržitelné a dlouhodobé vztahy, stejně jako politickou stabilitu pro nadcházející roky (Markedonov, 2012).

Zabývá se i regionálními problémy, což je v kontextu Uzbekistánu problém s nedostatkem vody a s využíváním přeshraničních řek. Dokument říká, že tyto spory by se měly řešit výhradně na bilaterální úrovni a s ohledem na mezinárodní právní nástroje a deklaruje tak Tádžikistánu, se kterým spory o vodní zdroje vede, připravenost řešit tyto otázky na půdě bilaterálních i multilaterálních fór (Nichol, 2013: 14).

Nejmarkantnější je v Konceptci snaha stylizovat se do role silného státu, který nechce být předmětem geopolitických rozepří velmocí. Tohoto chce dosáhnout skrze posilování své role v mezinárodních vztazích, vojenskou neutralitou, která mu zajistí snadnější prosazování své politiky v regionu Střední Asie. Záměrem je pokračovat v již nastavené multivektorové zahraniční politice, kterou uplatňuje k hlavním držitelům moci v mezinárodním systému. Čas od času připomíná Uzbekistán zásady organizace Hnutí nezúčastněných, že se nedrží v ideologických škatulkách Číny, Indie, Indonésie, Ruska ani dalších jiných států. Snaží se působit tak, aby zabránil závodům ve zbrojení a jakési nové studené válce ve Střední Asii (Saipov, 2012).

V současné době aktuální Konceptci zahraniční politiky Uzbekistánu, můžeme pozorovat cíle zahraniční politiky, které se shodují s vitálními národními zájmy podle Keohana a George a podle Wendta, které uvádím v teoretické části práce. Mezi hlavní cíle zahraniční politiky patří posílení nezávislosti a suverenity státu, posilování úlohy a postavení země v mezinárodní politice, vytvoření co nejpříznivějších podmínek pro zajištění národní a regionální bezpečnosti, udržitelný a dynamický rozvoj národního hospodářství a postupný posun směrem k budování demokratického státu, který by měl spojovat rozvinuté státy v mezinárodním společenství. Nástroji, kterými těchto cílů chce Uzbekistán dosáhnout je otevřená, pragmatická a vyvážená zahraniční politika založená na národních zájmech, rozvoj rovných a vzájemně výhodných vztahů s ostatními zeměmi na základě mezinárodních norem a zásad respektování svrchovanosti, územní celistvosti a nevměšování se do vnitřních záležitostí a mírového řešení sporů. Stát si také vyhrazuje právo na vstup do aliancí a dalších mezinárodních formací, zároveň ale deklaruje, že se nepodílí na účasti ve vojenskopolitických blocích a vyhrazuje si právo opustit takové integrační formace, které

se potenciálně v takto zaměřené společnosti přemění. Stejně tak se staví k mírovému řešení sporů, kdy v Koncepti podporuje politická, ekonomická a další opatření, která napomohou řešení konfliktů v sousedních státech. Podobně se staví i k armádě, která je explicitně určena k ochraně státní suverenity, zajištění bezpečnosti obyvatel a nepodílí se na peacekeepingových misích a operacích v zahraničí. Odmítá také rozmístění cizích vojenských základen a zařízení na svém území (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan, nedatováno).

V roce 2009 se začaly zlepšovat vzájemné vztahy Uzbekistánu a Spojených států amerických, když společně zavedli každoroční bilaterální konzultace na nejvyšší úrovni, které byly (i symbolicky) nazvány ABC. Do těchto konzultací bylo zahrnuto široké spektrum otázek, jako je obchod, investice, energetika, zemědělství, zdravotnictví, parlamentní výměny, vzdělávání, věda a technologie, obchod s narkotiky, bezpečnost hranic, boj proti terorismu, náboženská svoboda, obchodování s lidmi, rozvoj občanské společnosti a lidských práv, jakož i operace v Afghánistánu. Toto mělo tzv. resetovat vzájemné vztahy (US Embassy Tashkent, 2010). Až s koncem operace v Afghánistánu v roce 2014 se začala měnit nejen regionální strategická a geostrategická situace v souvislosti s přítomností USA v regionu. Byly ale také očekávány změny kvůli plánovaným parlamentním volbám v Uzbekistánu v roce 2014 a prezidentským volbám v roce 2015. Tato očekávání naplněna nebyla, přesto ale díky ABC dokumentům a společnému překonání neshod, se strategické partnerství obsahově začíná naplňovat (Tolipov, 2014: 4–5).

ŠOS zůstává jedinou mezinárodní, respektive regionální organizací s bezpečnostní dimenzí, ve které je Uzbekistán přítomen. Členství je pro Uzbekistán důležité zejména kvůli boji proti terorismu. Regionální

antiteroristická struktura (*Regional Anti-Terrorist Structure, RATS*) v rámci ŠOS byla dokonce zřízena v hlavním městě Taškentu (Tolipov, 2013).

Po přijetí nové Koncepce zahraniční politiky v roce 2012, se Uzbekistán začal chovat na venek více izolacionisticky a aktivně se nezapojoval do mezinárodních a regionálních záležitostí. Toto je z části způsobeno napjatými vztahy se dvěma sousedními státy – Kyrgyzstánem kvůli vymezení společné hranice ve Ferganské kotlině a kvůli přítomné uzbecké menšině v Kyrgyzstánu a Tádžikistánem, kde je velmi palčivá otázka vodních zdrojů, která byla zmíněna výše. Uzbekistán se navíc drží zpět i od multilaterální spolupráce, například od programu SPECA (United Nation Special Programme for the Economies of Central Asia), který se týká zejména Afghánistánu¹⁹ (SPECA, 2012: 1).

Uzbekistán se ale v této době nezmítal pouze mezi USA a Ruskem. V tomto období pokračoval v uzavírání dalších strategických partnerství, která začal uzavírat v období od roku 2000 do roku 2005. Další takové strategické partnerství pochází z května 2011, které bylo uzavřeno s Indií (*India – Uzbekistan Strategic Partnership, IUSP*), je geostrategického charakteru a zaměřuje se spíše na regionální bezpečnost v souvislosti s terorismem (Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan, 2011).

O rok později, v červnu 2012 podepsal Uzbekistán Deklaraci o strategickém partnerství s Čínou, přičemž se tato dohoda vůbec netýká bezpečnostních otázek, jako je tomu u dohody s Ruskem nebo i se Spojenými státy, ale soustředí se na rozvojovou a ekonomickou dimenzi tohoto vztahu. Čína je po Rusku a EU největším obchodním partnerem

¹⁹ Tento projekt OSN je zaměřen zejména na budování infrastruktury, lidských zdrojů, investic, obchodu atd. v tomto regionu. Účastní se ho Afghánistán, Ázerbájdžán, Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán, dále reprezentanti Indie, Ruska, Turecka, Vietnamu a další mezinárodní a regionální organizace (SPECA, 2012: 1–3).

Uzbekistánu a jedním z jeho největších investorů, tento vztah tedy bylo užitečné povznést strategickým partnerstvím na vyšší úroveň (Uzbekistan National News Agency, 2015). Uzbecko-čínské vztahy, jsou tedy omezeny v ekonomické rovině. Podobný trend z hlediska čínských aktivit je možné pozorovat v celém regionu Střední Asie, neboť si je Čína vědoma ruských zájmů v tomto regionu a nechce proto poškodit rusko-čínské vztahy (Melvin, 2005: 104).

Mohou ale tato strategická partnerství fungovat? Strategické partnerství je typem vztahu, který významně převyšuje rámec běžné bilaterální dohody a spolupráce. Vyžaduje vysokou úroveň vzájemné důvěry a dlouhodobou, trvale udržitelnou a komplexní spolupráci v oblasti bezpečnosti i v oblasti běžných národních otázek. Není tedy strategické partnerství mezi Uzbekistánem a Spojenými státy na jedné straně a Uzbekistánem a Ruskem na straně druhé, poněkud protichůdné. Podobné je to i se strategickým partnerstvím Uzbekistán – Indie a Uzbekistán – Čína. Tyto strategické koncepty, stejně jako snaha Uzbekistánu stát se regionálním vůdcem a lídrem středoasijských národů, zůstaly více méně jen na papíře.

V prostoru Střední Asie vzniká v posledních letech několik projektů, do kterých se snaží Uzbekistán také zapojovat. Příkladem takého projektu může být Strategie nové Hedvábné stezky (*New Silk Road Strategy*)²⁰, což je americký projekt pro Střední Asii z roku 2011, který se snaží

²⁰ Projekt s podobným názvem nastartovala také Čína v roce 2013. Projekt nese název Iniciativa ekonomického pásu Hedvábné stezky (*Silk Road Economic Belt Initiative*), avšak tento je zaměřen zejména na ekonomické propojení Číny směrem na západ až do Evropy (Shaohui, 2015). Uzbekistán a celá Střední Asie jsou do tohoto projektu zahrnuti také, vzhledem k tomu, že je ale tento projekt takto rozsáhlý a participuje v něm několik desítek států, pozice Uzbekistánu je v něm marginální, tudíž se jím zde širěji nezabývám.

prostřednictvím spolupráce propojit Jižní a Střední Asii, kdy chce do této spolupráce zahrnout hlavně Afghánistán a tím zajistit bezpečnost a stabilitu v regionu. Tato strategie se zaměřuje jak na hardware (infrastruktura), tak software projekty (obchod, soukromý sektor, budování kapacit apod.). Uzbeká a Turkmenská elektřina například napájí malé podniky a vládní budovy v Afghánistánu, budují se železniční propojení a zvyšuje se kapacita transhraničního obchodu (Pyatt, 2012: 1–2).

Dalším významným aspektem zahraniční politiky je značné sblížení Uzbekistánu s Afghánistánem. Rozhodnutí NATO opustit v roce 2014 Afghánistán vyvolalo jisté znepokojení a diskuzi o budoucnosti středoasijských zemí, kvůli možnému přenesení nestability z jihu. V posledním desetiletí zaznamenáváme výrazný vzestup obchodní výměny mezi Uzbekistánem a Afghánistánem, což v roce 2009 činilo čtvrtinu celkového afghánského zahraničního obchodu. Tento fakt může mít spojitost se vzestupem radikálního islamismu, kdy přestože je Uzbekistán sekulárním státem, od doby svého vzniku zápasí s islamisty na svém území. Islámské hnutí Uzbekistánu (Islamic Movement of Uzbekistan, IMU) a Hizbut Tahrir al-Islami (*Hizbut Tahrir*) začalo aktivně působit především v jižní části země u afghánských hranic. IMU používal Afghánistán jako základnu pro operace v Uzbekistánu a Kyrgyzstánu po roce 2000, když byl u moci Taliban a Al Kaida (Karagiannis, 2005: 261–263).

Prioritou Uzbekistánu od této doby přestává být integrace na multilaterální úrovni a raději řeší vztahy s ostatními státy na úrovni bilaterální. Největší problémy má Uzbekistán s Tádžikistánem, který ale pořád setrvává ve struktuře OSKB. Nadějí na urovnání vztahů je vyjednávání Ruska, jakožto mediátora, které ale v tomto ohledu zatím nezaznamenalo větší úspěch (Kislov, 2012).

Důkaz, že Uzbekistán v současnosti raději ošetřuje vzájemné vztahy bilaterální cestou, zaznamenáme, když si uvědomíme, že v posledních deseti letech vystoupil z mezinárodních organizací jako je GUUAM (vystoupil v roce 2005), EurAsEc²¹ a OSKB (v roce 2012).

Ve svých projevech na mezinárodní úrovni v současné době (míněno časové období posledních dvou let) se Islam Karimov vyjadřuje hlavně k situaci v Afghánistánu, kde odmítá řešení situace vojenskými prostředky. Nabádá mezinárodní společenství k řešení konfliktů mírovými prostředky a podle mezinárodně platných zásad a norem. Afghánistán v Karimovových projevech zaznívá velmi často proto, že je tamní situace pro Uzbekistán prioritní kvůli destabilizaci regionu a obavám z přelévání nestability, organizovaného zločinu a náboženského extrémismu do země. Uzbekistán se proto snaží Afghánistán všemožně podporovat a vzájemné vztahy a partnerství řešit na bilaterální úrovni. Karimovova tvrzení o řešení sporů mírovou cestou jsou v souladu s Konceptí zahraniční politiky Uzbekistánu, kde Uzbekistán deklaruje stejná stanoviska. Karimov o dodržování lidských práv explicitně nemluví, často ale zmiňuje budování moderní demokracie v zemi a úspěchy s tímto spojené (Karimov, 2014a, 2014b, 2014c).

V poslední době se ukazuje, že nejstěžejnějším národním zájmem Uzbekistánu je jeho ekonomická prosperita. Je to asi nejslabší článek Karimovova režimu a to z toho důvodu, že reálná makroekonomická čísla a zprávy o ekonomice vůbec, musí být falšovány tak, aby obyvatelům poskytovaly co nejlepší obrázek o ekonomické úspěšnosti země (Ferghana Information Agency, 2012). Toto je zřejmě důvod, proč došlo, k médii značně přepírané aféře s Karimovovou dcerou Gulnarou která je za své

²¹ Uzbekistán vystoupil z EurAsEc na vlastní žádost v roce 2008. Nevydal k tomu žádný oficiální důvod, ale spekulovalo se o tom, že toto učinil v rámci opětovného sblížení se Západem. Dalším důvodem mohla být ekonomická krize, kvůli níž chtěl Karimov získat přísnější kontrolu nad domácí ekonomikou (Ferghana Information Agency, 2008).

„přešlapy“ v ekonomické sféře soudně stíhána²². Tyto události byly významnou hrozbou pro uzbeckou image v zahraničí, kde se snaží Uzbekistán vystupovat jako spolehlivý obchodní partner. Karimov za dobu své prezidentské kariéry ukazoval a stále ukazuje, že sice nedbá na lidská práva ani na kritiku jejich porušování, ale je citlivý k tomu, aby zahraniční investoři odsuzovali Uzbekistán jako nespolehlivého partnera. Ve skutečnosti nejvíce záleží na ekonomické prosperitě, kvůli které neváhal Karimov zabrzdit ekonomické aktivity své dcery Gulnary. Tímto gestem ukázal Uzbekistánu, že je nejen zodpovědným otcem, ale záleží mu na image země, kterou Gulnara dlouhodobě poškozovala (Kislov, 2014).

Jak už bylo řečeno, Uzbekistán v tomto období spíše hledá svoji pozici v mezinárodním systému. Vystupuje i z některých ekonomicky zaměřených organizací, které dříve podporoval, což je možná důsledek ekonomické krize z let 2008/2009, kdy chtěl mít Karimov svoji ekonomiku více pod kontrolou. V současné době se zdá, že hraje roli ekonomicky silného státu, který se ubírá demokratickým směrem a směrem demokratických reforem. Jako poučení z roku 2005 (kvůli kritice režimu ze strany Západu), se Uzbekistán vydal cestou respektování suverenity ostatních států, což očekává i směrem k sobě. Ekonomika a pověst spolehlivého obchodního partnera je pro něj stěžejní z toho důvodu, že špatná ekonomická situace by mohla ohrozit Karimovův režim. Vše je rámováno do ryzího pragmatismu, který je užíván k tomu, aby Uzbekistán naplňoval co nejúčinněji své národní zájmy. To znamená, že Uzbekistán je ochoten participovat i v bezpečnostních organizacích (přestože v Konceptu zahraniční politiky toto odmítá), pokud to má podpořit ochranu jeho suverenity a zajištění bezpečnosti. Dá se říci, že vše je jen obrannou reakcí

²² Gulnara Karimova je dcera Islama Karimova, která do roku 2013 řídila významné obchodní dohody Uzbekistánu v zahraničí. Do této doby se dokonce spekulovalo o tom, že Karimov Gulnaře předá z důvodu svého pokročilého věku prezidentský úřad. Do roku 2013 byla dokonce uzbeckou ambasadorkou v OSN, potom ale začala být vyšetřována ve Švýcarsku kvůli korupčním skandálům a podezření z praní špinavých peněz (Antelava, 2014).

na geopolitiku v regionu, kterou zde primárně vedou mocnosti jako Rusko, Čína a USA v předchozím období. Z hlediska dřívějšího uzbeckého zaměření západním směrem se dá říci, že tento princip v současné době už nefunguje. Uzbecká zahraniční politika dnes není ani proamerická ani proruská, spíše ji charakterizuje izolacionismus, jako reakce na předchozí období a stagnace, jako logický vývoj ekonomického postupu a přístupu k reformám.

4.3 Role a identita zahraniční politiky Uzbekistánu

Tato krátká kapitola by měla zhodnotit role, které na sebe Uzbekistán bere v posledních 25 letech. Budu zde hodnotit také motivace pro vytváření těchto rolí a dopady, které role měly na zahraniční politiku Uzbekistánu.

Prezident Karimov se snaží v 90. letech budovat Uzbekistán jako suverénní, svobodný a silný státu, který navíc na sebe bere roli regionálního lídra a jednotitele regionu Střední Asie. Tuto roli se snaží prosazovat zejména v regionálních mezinárodních organizacích, jejichž zakládání sám iniciuje. Zvláště patrný je pak antagonismus k Rusku, který dává najevo jak v mezinárodních organizacích, tak skrze otevírání vztahů se západním společenstvím v čele se Spojenými státy. Nutno říci, že tato role je ostatními vesměs přijímána, je ale sporné, nakolik je tato role důvěryhodná a nakolik je její přijímání ostatními státy podpořeno jejich vlastními zájmy.

Na začátku 21. století je nadále prohlubován vztah se Západem v čele se Spojenými státy. Události z 11. září 2001 ale zapříčinily v regionu Střední Asie zmatek, se kterým se Uzbekistán musel vyrovnávat. Nejdříve porušuje zásady dodržované v 90. letech a vstupuje do organizace ŠOS,

kteřá je primárně organizací bezpečnostního charakteru. Tento krok lze však chápat jako urputnou snahu zajistit stabilitu regionu a vlastní bezpečnost všemi dostupnými prostředky. V roce 2005 jsou kvůli kritice Karimovova režimu vztahy se Západem narušeny a Uzbekistán se více přimyká k Rusku. Od této doby Uzbekistán buduje spíše multivektorovou zahraniční politiku a staví se do role jakéhosi mostu mezi státy, jako je Rusko/USA a Indie/Čína.

V posledních pěti letech se Uzbekistán více uzavírá do sebe, opouští některé mezinárodní organizace a vztahy s ostatními státy spíše ošetřuje bilaterálními dohodami. Buduje roli spolehlivého ekonomického partnera a demokratického státu. Nutno říci, že druhá role se odvíjí od té první, neboť některé státy odmítají spolupracovat s autoritářskými režimy. Karimov se tak snaží ukazovat demokratickou tvář Uzbekistánu. Tato role ale zůstává bohužel spíše jen na papíře.

Můžeme ale říci, že od vzniku Uzbekistánu jeho zahraniční politiku protíná určitá spojovací linie a společné role, které se nemění. Je to důraz na řešení sporů mírovou cestou a skrze diplomatické nástroje. Je nutné si uvědomit, že tato demokratická dimenze zahraniční politiky se neodráží v politice vnitřní, kde Karimov řídí politický režim stále ještě pevnou rukou. Dále je to důraz na suverenitu a svobodu státu v zahraniční politice a mezinárodních vztazích a důraz na udržení bezpečnosti a stability v regionu.

Nesmím zde opomenout zmínit pragmatismus, který propojuje asi celou uzbeckou zahraniční politiku. Kvůli národním zájmům neváhá Karimov čas od času porušit zákonem stanovené deklarace a ustanovení. V neposlední řadě provazuje zahraniční politiku role regionálního lídra, která je okolím přijímaná poměrně těžko a ostatní státy se s ní příliš neztotožňují.

Otázkou zůstává, zda se ve stávajícím režimu dokázala konstruovat nějaká identita. Politická elita tvoří zahraniční politiku sama a národní identita ji zdá se neomezuje. Propojení národní role a veřejného mínění bylo možno pozorovat v 90. letech v souvislosti s neochotou posílat uzbecké vojáky za hranice. Toto bylo explicitně promítnuto v Koncepci zahraniční politiky v roce 2012. Je ale sporné, zda veřejné mínění tuto roli ovlivnilo, nebo by byla role státu, který nevysílá své vojáky za hranice i bez tohoto veřejného požadavku.

Uzbekistán se spíše potýká s absencí národní identity v Uzbekistánu, což je obecně vnímáno jako velká bariéra pro modernizaci a reformy, neboť Uzbekistán se v rámci reform a modernizace ubírá jen tím směrem, kterým mu prezident Karimov určí. Navzdory této překážce byly ale iniciovány rozsáhlé projekty budování národa. Elity obecně věří, že podpora oficiálních národních identit bude rozvíjet tolik potřebnou jednotu uvnitř uzbecké populace. Problémem je ale fakt, že identita je spíše cíleně vytvářena (Segars, 2003: 98–99), což samo o sobě popírá existenci identity, která se konstruuje sama a mimoděk.

Konstrukci identity v Uzbekistánu také komplikuje skutečnost, že obyvatelstvo spíše charakterizuje identita jednotlivých klanů v klanových strukturách, než uzbecká identita. Toto nastavení je způsobené jak tradičním rozložením společnosti, tak dědictvím z dob Sovětského svazu.

5 ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo porozumět zahraniční politice Uzbekistánu, která je po rozpadu Sovětského svazu značně diskontinuitní a nesourodá. Hledala jsem zde spojitosti a logiku pomocí konstruktivistické analýzy zahraniční politiky, přičemž jsem zde aplikovala teorii rolí. Teorie rolí se jevil jako účinný analytický nástroj, protože v práci jsem došla k závěru, že národní identita zahraniční politiku neovlivňuje. Její existenci de facto popírá charakter autoritativního režimu prezidenta Islama Karimova.

Tímto jsem se dostala k zodpovězení druhé hypotézy, která říká, že identita v zahraniční politice Uzbekistánu je marginální, a to kvůli povaze nedemokratického režimu. Politické elity v Uzbekistánu, respektive prezident Karimov, zahraniční politiku de facto tvoří sám. Snaží se sice o budování identity národa, samotné toto tvrzení ale existenci identity popírá, neboť identitu cíleně budovat nelze.

Nyní se dostáváme k první hypotéze, tedy k tvrzení, že uzbeckou zahraniční politiku ovlivňuje stylizace Uzbekistánu do rolí, které vytváří politická elita. Potvrzení této hypotézy není tak jednoznačné, jako potvrzení té předchozí. Jak už bylo řečeno, zahraniční politika i role jsou vytvářeny politickou elitou, je tedy na ní, potažmo na prezidentu Karimovovi, zda hraje role, do kterých Uzbekistán stylizuje. V zásadě se dá říci, že tomu tak je, neboť tyto role jsou v více méně dodržovány a dělají tak zahraniční politiku kontinuálnější. Hypotéza se potvrzuje na procesu přijímání rolí ostatními státy.

Z práce vyplývá, že jakási kontinuita uzbecké zahraniční politiky přítomná je. Pojí ji snaha Uzbekistánu vystupovat jako silný stát, vystupovat jako regionální lídr, udržovat stabilitu a bezpečnost v regionu,

princip nevměšování se do vnitřních záležitostí států a důraz na řešení sporů diplomatickou cestou.

Na první pohled je uzbecká zahraniční politika nesourodá a to z toho důvodu, že se ubírá různými směry, co se týče uzavírání nadstandardních vztahů s navzájem často zneprátelenými zeměmi. Je nutné si ale uvědomit, že v tomto regionu, který je charakteristický přítomností takových znepokojujících vlivů, jako je organizovaný zločin, obchod s drogami, náboženský extrémismus, terorismus není lehké zachovat svoji suverenitu a zajistit vlastní bezpečnost. Oblast je navíc nejen předmětem geopolitického soupeření několika mocností, ale je determinována také často napjatými vztahy uvnitř regionu. V takovém prostředí není lehké zachovat kontinuální a nepragmatickou zahraniční politiku. Podobné je to i s politikou vnitřní, která i přes deklarace demokratických reforem zůstává nedemokratickou. Toto by však neměla být omluva autoritářského režimu prezidenta Karimova. Jen je nutné uvědomit si, že identita se konstruuje jak z vnitřních podnětů, tak v reakci na okolí, které v tomto případě nejde zrovna příkladem.

Závěrem bych chtěla poukázat na diskontinuitu zahraničních politik i jinde a nemusíme chodit příliš daleko. Příkladem může být Česká republika. Za přibližně stejnou dobu své existence vystřídala tři prezidenty, několik premiérů a vlád, přičemž všichni přinášeli do zahraniční politiky jiná poselství a orientace. Okolní prostředí, s ohledem na členství v mezinárodních organizacích, a právní nastavení státu ale naší zahraniční politiku, svazuje podstatně více, než tu uzbeckou.

Zajímavým otazníkem do budoucna zůstává, jakým směrem se bude zahraniční i vnitřní politika Uzbekistánu ubírat v případě, že prezident Karimov odejde ze své funkce. Zda Karimova vystřídá některý z vysoce postavených politiků v jeho okolí a popustí tak uzdu uzbecké společnosti

a přivede k životu skutečné demokratické reformy nebo bude pokračovat v zavedené cestě, kterou připravil prezident Karimov.

6 SEZNAM ZDROJŮ

- Aggestam, L. (1999). Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy. *Department of Political Science University of Stockholm, Arena Working Papers*, 99/8.
- Almond, G., Powell, G. B., Mundt, R. (1993). *Comparative Politics. A Theoretical Framework* (New York: HarperCollins College Publishers).
- Amstutz, M., R. (2015). *Rules of the Game: A Primer on International Relations* (New York: Routledge).
- Antelava, N. (2014). Gulnara Karimova: How do you solve a problém like Googoosha? *BBC News*, 16. 1. 2014
(<http://www.bbc.com/news/magazine-25742130>, 15. 4. 2016).
- Baar, V. (2002). *Národy na prahu 21. století: emancipace nebo nacionalismus?* (Šenov: Tilia).
- BBC News (2005). *How the Andijan killings unfolded*. 17. 5. 2005
(<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4550845.stm>, 12. 4. 2016).
- Beissinger, M., R. (2002). *Nationalist Mobilization and Collapse of the Soviet State* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Beneš, V. (2010). Teorie rolí, konceptuální rámec pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky. *Mezinárodní vztahy*, 4/2010, s. 72–87.
- Blackmon, P. (2010). *In the Shadow of Russia: Reform in Kazakhstan and Uzbekistan* (Michigan: Michigan State University Press).
- Blank, S. (1995). Russian Policy and Central Asian Energy, Economics, and Security. *Demokratizatsiya*, 2/1, s. 187–208.
- Bohr, A. (1998). *Uzbekistan: Politics and Foreign Policy* (London: Royal Institute of Internal Affairs).

- Breuning, M. (2011). Role theory research in international relations. In: Harnisch, S. – Frank, C., – Maull, H., W., *Role Theory in International Relation* (New York: Routledge) s. 16–36.
- Brittingham, M., A. (2007). The „Role“ Of Nationalism in Chinese Foreign Policy: A Reactive Model of Nationalism and Conflict. *Journal of Chinese Political Science*, 12/2, s. 147–166.
- Buzan, B. (1991). *People, States & Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (Hemel Hemstead: Harvester Wheatsheaf).
- Central Asia Regional Economic Cooperation (nedatováno). *Regional Cooperation at Work in Central Asia* (<http://www.carecprogram.org/index.php?page=carec-program>, 20. 4. 2016).
- Carlsnaes, W. (2002). Foreign policy. In: Carlsnaes, W. – Risse, T. – Simmons, B., A. (eds.), *Handbook of International Relations* (London: Sage), s. 331–349.
- Clintoff, C. (2015). Courted By The U.S. And Russia, Uzbekistan Ignores Critics. *NPR*, 10. 1. 2015 (<http://www.npr.org/sections/parallels/2015/01/10/376135811/courted-by-the-u-s-and-russia-uzbekistan-ignores-critics>, 15. 4. 2016).
- Collins, K. (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia* (New York: Cambridge University Press).
- Cornell, S., E. – Swanström, L., P., N. – Tabyshalieva, A. (2005). A Strategic Conflict Analysis of Central Asia. With a Focus on Kyrgyzstan and Tajikistan *Central Asia – Caucasus Institute*, 1. 6. 2005 (http://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2005_06_M

ONO_Swanstrom-Cornell-Tabyshalieva_Conflict-Analysis-Central-Asia.pdf, 20. 4. 2016).

Denisov, R. (2012). Identity Politics in Central Asia. *Asian Affairs*, 34/1, s. 59–64.

Elgström, O. – Smith, M., eds. (2006). The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis (London: Routledge).

Embassy of the United States (2012). *International Religious Freedom Report for 2011: Uzbekistan*. 31. 7. 2012
(http://uzbekistan.usembassy.gov/irfr_2011.html, 25. 4. 2016).

Eurasian Economic Center (nedatováno). *EurAsEc* (http://www.eurasian-ec.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=7, 25. 4. 2016).

Ferghana Information Agency (2012). *Uzbek government Vice Prezident – Rustam Azimov: successor or scape goat?* 12. 12. 2012
(<http://enews.ferghananews.com/articles/2799>, 15. 4. 2016).

Ferghana Information Agency (2008). *Expert Opinion: Uzbekistan does not want to be encumbered with partnership liabilities*. 14. 11. 2008
(<http://enews.ferghananews.com/news.php?id=844&mode=snews>, 25. 4. 2016).

Finnemore, M. – Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, 52/4, s. 887–917.

Fragner, B., G. (2001). Soviet Nationalism: An Ideological Legacy to the Independent Republics in Central Asia. In: Schendel, W., – Zurcher, E., J., *Identity Politics in Central Asia and the Muslim World. Nationalism,*

Ethnicity and Labour in the Twentieth Century (London: I. P. Tauris Publishers), s. 13–35.

Harnisch, S. (2013). Role theory in International Relations. *Institute of Political Science*, Heidelberg University, 18. 3. 2013, s. 1–23.

Holsti, K., J. (1970). National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 14/3, s. 233–309.

Human Rights Watch (2006). The Andijan Massacre: One Year Later, Still No Justice. *Human Rights Watch Briefing Paper*, 11. 5. 2006 (<https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/eca/uzbekistan0506/>, 12. 5. 2016).

Chafetz, G. (1997). The Struggle for a National Identity in Post-Soviet Russia. *Political Science Quarterly*, 111/4, s. 661–688.

Ignatieff, M. (1998). Identity Parades. *Prospect magazine*, 20. 4. 1998 (www.prospectmagazine.co.uk/features/identityparades, 1. 4. 2016).

Ilkhamov, A. (2002). Controllable Democracy in Uzbekistan. *Middle East Report*, 222/Spring, s. 8–10.

International Monetary Fund (1995). IMF Approves STF Drawing for Uzbekistan. *IMF Press Release*, 25. 1. 1995 (<https://www.imf.org/external/np/sec/pr/1995/pr9507.htm>, 20. 4. 2016).

Kaarbo, J. (2003). Foreign Policy Analysis in the Twenty-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas. *International Studies Review*, 5, s. 156–163.

Karagiannis, E., (2005). Political Islam in Uzbekistan: HizbUt-Tahrir Al-Islami, *Europe-Asia Studies*, 58/2, 261-280.

Karimov, I. (2014a). Building on Peace and Cohesion in National Advancement and Prosperity. *Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan*, 9. 5. 2014 (<http://www.press-service.uz/en/news/4952/>, 15. 4. 2016).

Karimov, I. (2014b). Speech by President Islam Karimov at the Session of Commonwealth of Independent States (CIS) Council of the Heads of State. *Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan*, 13. 10 2014 (<http://www.press-service.uz/en/news/5019/>, 15. 4. 2016).

Karimov, I. (2014c). President Karimov's Speech at the SCO Summit. *Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan*, 12. 9. 2014 (<http://www.press-service.uz/en/news/5005/>, 15. 4. 2016).

Karimov, I. (2010a). Speech by president Islam Karimov at the Collective Security Treaty Organization Summit Meeting. *Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan*, 13. 12. 2010 (<http://www.press-service.uz/en/news/186/>, 15. 4. 2016).

Karimov, I. (2010b). President Karimov's Briefing for Media Representatives following the SCO Summit. *Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan*, 11. 6. 2010 (<http://www.press-service.uz/en/news/564/>, 15. 4. 2016).

Karimov, I. (1998). *Uzbekistan On the Threshold of the Twenty-First Century: Challenges to Stability and Progress* (London: Palgrave Macmillan).

Karimov, I. (1993). *Building the Future: Uzbekistan – Its Own Model for Transition to a Market Economy* (Tashkent: Uzbekiston).

Kasim, K. (2013). Central Asian Neighbours and the 3R Process in Afghanistan. In: Tanrisever, O. (ed), *Afghanistan and Central Asia: NATO's Role in Regional Security since 9/11* (Amsterdam: IOS Press BV), s. 35–45.

Katzenstein, P., J. (2005). *A World of Regions. Asia and Europe in the American Imperium* (London: Cornell University Press).

Katzenstein, P., J. (1996). Introduction: Alternative Perspectives on National Security. In: Katzenstein, P., J. (eds.), *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press), s. 1–33.

Kembayev, Z. (2006). Legal Aspects of Regional Integration in Central Asia. *Heidelberg Journal of International Law*, 66, s. 967–983.

Kislov, D. (2014). Uzbekistan: The Karimov régime is still firm. *Ferghana Information Agency*, 22. 2. 2014 (<http://enews.ferghananews.com/articles/2880>, 15. 4. 2016).

Kislov, D. (2012). Uzbekistan: Farewell to CSTO. *Ferghana Information Agency*, 3. 7. 2012 (<http://enews.ferghananews.com/articles/2767> 15. 4. 2016).

Klotz, A. (1995). *Norms in International Relations: The Struggle Against Apartheid* (Ithaca: Cornell University Press).

Kowert, P., – Legro, J. (1996). Norms, Identity, and Their Limits: A Theoretical Reprise. In Katzenstein, P., J. (eds.), *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press), s. 451–498.

Kubáľková, V. (2001). Foreign Policy, International Politics, and Constructivism. In. Kubáľková, V., *Foreign Policy in a Constructed World* (New York: M.E. Sharpe) s. 15–38.

Law of the republic of Uzbekistan (1992). About Defence. *CIS-legislation.com*, 3. 7. 1992 (<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=861>, 15. 4. 2016).

Law of the republic of Uzbekistan (1996). About the basic principles of foreign policy activities of the Republic of Uzbekistan. *CIS-legislation.com*, 26. 12. 1996 (<http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=801>, 15. 4. 2016).

Malashenko, A. (2014). Exploring Uzbekistan's Potential Political Transition. *Carnegie Moscow Centre* (http://carnegieendowment.org/files/CP_Uzbekistan_web_Eng2014.pdf, 25. 4. 2016).

March, J., G. – Olsen, J., P. (2004). The logic of appropriateness. *Centre for European Studies University of Oslo, Arena Working Papers 04/09*, s. 1–28.

Markedonov, S. (2012). Uzbekistan: The End of Multi-vector Foreign Policy? *Center for Strategic & International Studies*, 10. 9. 2012 (<http://csis.org/publication/uzbekistan-end-multi-vector-foreign-policy>, 25. 4. 2016).

Markowitz, L., P. (2014). Explaining Political Order in Uzbekistan. *Uzbekistan Initiative Papers*, 3/2, s. 1–8.

Melvin, N., J. (2004). *Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the silk road* (Amsterdam: Taylor&Francis).

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan (nedatováno a). *Foreign Policy* (<http://www.mfa.uz/en/cooperation/policy/>, 12. 4. 2016).

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan (nedatováno b). *International Cooperation* (<http://www.mfa.uz/en/cooperation/>, 25. 4. 2016).

- Ministry of Foreign Affairs (nedatováno c). *President* (<http://www.mfa.uz/en/uzbekistan/336/>, 25. 4. 2016).
- Miroshnikov, L., I. (1993). A note of the meaning of the term 'Central Asia' as used of the book. In: Dani, A. H., *History of Civilizations of Central Asia: The Dawn of Civilization: Earliest Times to 700 B.C.* (Paris: UNESCO Publishing), s. 477–480.
- Nichol, J. (2013). Uzbekistan: Recent Developments and U.S. Interests. *Congressional Research Service*, 21. 8. 2013 (<https://www.fas.org/sgp/crs/row/RS21238.pdf>, 25. 4. 2016).
- Nuechterlein, D., E. (1976). National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making. *British Journal of International Studies*, 2(3), 246–266.
- OKB (2010). Kollektivnyye sily operativnogo reagirovaniya Organizacii Dogovora o kollektivnoj bezopasnosti. *Press-Reliz*, 2010 (<http://www.odkb.gov.ru/ksor/ksor.pdf>, 15. 4. 2016).
- Onuf, N., G. (2013). *Making Sense, Making Worlds. Constructivism in Social Theory and International Relations* (New York: Routledge).
- Organization for Democracy and Economic Development GUAM (nedatováno). *Istoria GUAM* (<http://guam-organization.org/node/242>, 25. 4. 2016).
- Ospanov, Z., A. (2003). Kazakhstan. *The DISAM Journal*, s. 1–3.
- Özcan, G., B. (2015). Introduction: market adaptations, interventions and daily experience. *Central Asian Survey*, 34/4, s. 409–417.
- Paust, S. (2014). Is regional economic integration in Central Asia a doomed vision or a promising future? *Asia Pathways*, 10. 4. 2014

(<http://www.asiapathways-adbi.org/2014/04/is-regional-economic-integration-in-central-asia-a-doomed-vision-or-a-promising-future/>, 20. 4. 2016).

Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan (2011). *Strategic Partnership Built on Mutual Understanding*. 19. 5. 2011 (<http://www.press-service.uz/en/news/1048/>, 27. 4. 2016).

Pyatt, G. (2012). Discussing the 'New Silk Road' Strategy in Central Asia. *Central Asia Policy Forum*, 2/6, s. 1–7.

Rakhimov, M. (2014). Post-Soviet transformations and the contemporary history of Uzbekistan. *Uzbekistan Initiative Papers*, 14/3, s. 1–7.

Saipov, S., Z. (2012). New Foreign Policy Strategy Paper Codifies Uzbekistan's Reluctance Toward Restrictive Alliances. *Eurasia Daily Monitor*, 9/153.

Segars, A. (2003). Nation building in Turkey and Uzbekistan: the use of language and history in creation of national identity. In: Everett-Heath, T., *Central Asia. Aspects of transition* (New York: Routledge), s. 80–101.

Sevim, V., T., – Rozanov, A. (2014). Ups and Downs in Foreign Policy of Uzbekistan towards Security Approach of Russia. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 17/3, s. 18–33.

Shaohui, T. (2015). Chronology of China's Belt and Road Initiative. *Xinhuanet*, 28. 3. 2015 (http://news.xinhuanet.com/english/2015-03/28/c_134105435.htm, 25. 4. 2016).

Sharapova, S. (2005). The State of Political Science in the Uzbek Republic. *Political Science and Politics*, 38/2, s. 341–342.

SPECA (2012). Review of Work in the SPECA Framework in Support of the Implementation of the Decisions of the Fifth Regional Economic Cooperation Conference of Afghanistan. *ESCAP, UNECE*, 26. 11. 2012 (https://www.unece.org/fileadmin/DAM/SPECA/documents/gc/session7/Report_side_event_ENG.pdf, 26. 4. 2016).

Šanchajskaja organizacija sotrudničestva (nedatováno). *O Šanchajskoj organizaciji sotrudničastva* (http://rus.sectesco.org/about_sco/, 25. 4. 2016).

The Permanent Mission of the Republic of Uzbekistan to the United Nations (2015). *Uzbekistan and the UN*. 13. 6. 2015 (<https://www.un.int/uzbekistan/uzbekistan/uzbekistan-and-un>, 26. 4. 2016).

Thies, C., G. (2009). Role Theory and Foreign Policy. *International Studies Association Compendium Project*, May 2009 (<http://myweb.uiowa.edu/bhlai/workshop/role.pdf>, 30. 3. 2015).

Tolipov, F. (2015). The OSCE in Central Asia: Victim of Geopolitics or Promoter of Democracy? A View from Uzbekistan. *Central Asia Policy Briefs*, 26/July, s. 1–22.

Tolipov, F. (2014). Flexibility or Strategic Confusion? Foreign Policy of Uzbekistan. *Uzbekistan Initiative Papers*, 2/2, s. 1–5.

Tolipov, F. (2013). What Does It Mean for Uzbekistan and China to be Strategic Partners? *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 13. 11. 2013 (<http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12858-what-does-it-means-for-uzbekistan-and-china-to-be-strategic-partners?.html>, 25. 4. 2016).

Torbakov, I. (2005). Taking a U Out of GUUAM. *Transitions Online: Regional Intelligence*, 9. 5. 2005 (<http://www.tol.org/client/article/14017-taking-a-u-out-of-guam.html>, 27. 4. 2016).

US Embassy Tashkent (2010). Uzbekistan: GOU proposals for ABC follow-on, 14. 1. 2010 (https://archive.org/stream/213853-10tashkent19/213853-10tashkent19_djvu.txt, 26. 4. 2016).

Uzbekistan National News Agency (2015). *Uzbekistan-China: Dynamic Cooperation Built on Strategic Partnership*, 3. 9. 2015 (<http://uza.uz/en/politics/uzbekistan-china-cooperation-is-developing-dynamically-based-03-09-2015>, 25. 4. 2016).

Uzbekistan National News Agency (2011). *Uzbekistan enters new stage of democratic development*. 24. 4. 2011 (http://www.uza.uz/en/politics/uzbekistan-enters-new-stage-of-democratic-development-24.04.2011-1885?sphrase_id=1276616, 25. 4. 2016).

Velká sovětská encyklopedie (nedatováno). Bolšaja sovětskaja encyklopedija. *Sredněaziatskij ekonomičeskij rajon* (<http://www.rubricon.com/qe.asp?qtype=4&qall=0&aid={9DF53D37-108C-4DB9-8A4E-F502DFB65C27}&ii=1&id=1&sletter=%u0421%u0420&rq=0&onlyname=checked&newwind=&psize=10&pn=6>, 30. 3. 2016).

Walker, S., G. (1987). Role Theory and the International System: A Postscript to Waltz's Theory of international politics? In: Walker, S., G. (ed.), *Role Theory and Foreign Policy Analysis* (Durham: Duke University Press), s. 66–79.

Walker, S., G. (2011). Foreign Policy Analysis. In: Walker, S., G. – Malici, A. – Schafer, M., *Rethinking Foreign Policy Analysis. States, Leaders, and the*

Microfoundations of Behavioral Interantional Relations (New York: Routledge), s. 1–81.

Walker, S., G. (1979). National Role Conception and Systemic Outcomes. In: Falkowski, L., *Psychological Models in international Politics* (Boulder: Westview Press), s. 169–210.

Walker, S., G. – Simon, S, W. (1987). Role Sets and Foreign Policy Ananalysis in Southeast Asia. In: Walker, S., G., (ed.) *Role Theory and Foreign Policy Analysis* (Durham: Duke University Press) s. 141–159.

Wallace, W. (1991). Foreign Policy and National Identity in the United Kingdom. *International Affairs*, 67/1, s. 65–80.

Wendt, A. (1999). *Social Theory od International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).

7 RESUMÉ

This thesis deals with Uzbek's foreign policy since its origin in 1991 to the present. The theoretical part of this theses works with the theory of social constructivism and its influence on foreign policy analysis.

I refer here to the concept of identity, norms, construction of national interests and the theory of roles. Consequently, I apply the concept of identity and role theory to the development of foreign policy of Uzbekistan. The role theory is used to understand the continuity of foreign policy.

The period which I analyse is divided in three parts, in which Uzbekistan, or its president Islam Karimov stylized Uzbekistan to a different roles. I try to identify a roles, which are played by Uzbekistan within its foreign policy. The aim of the work is to understand the directions of foreign policy of Uzbekistan by a role theory. At the same time, the work deals with the effect on foreign policy identity of this country.